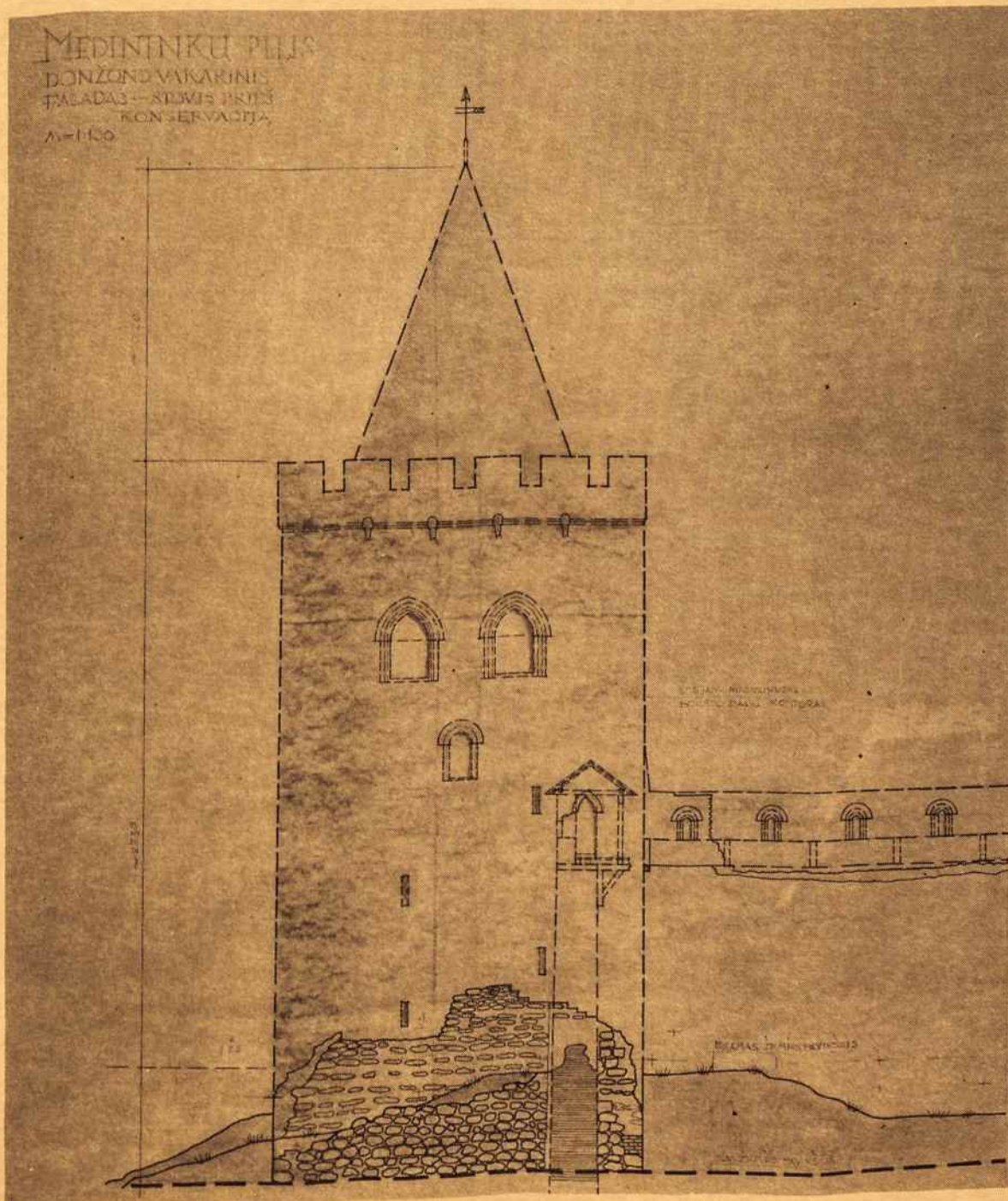

TECHNIKOS ŽODIS

1993 No. 1

TECHNIKOS ŽODIS

Pasaulio ir Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų s-gos PLIAS/ALIAS organas. Įsteigtas 1951 metais. Leidžia ALIAS Chicagos skyriaus Technikinės spaudos sekcija. Išeina kas trys mėnesiai. Prenumerata 10 JAV dol. metams

THE ENGINEERING WORD

Published by American Lithuanian Engineers and Architects Association, Inc. Chicago Chapter Technical Press Section. Established 1951. Published quarterly. Yearly subscription \$10.00 U.S.

Spaudos sekcijos vadovas
Kostas Burba

Redaktorius - Editor
Viktoras Jautokas
5859 S. Whipple St.
Chicago, IL 60629
Tel. 312/778-0699

Red. pavaduotojas
G.J. Lazauskas
208 W. Natoma Ave
Addison, IL 60101
Tel. 708/543-8198

Administratorius
A. Brazdžiūnas
7980 W. 127th St.
Palos Park, IL 60464
Tel. 708/448-4652

Atstovai
Edm. Arbas
Los Angeles, CA

S. Bačkaitis
Washington, D.C.

J. Gimbutas
Boston, MA

Kompiuterizacija
Audronė Norušienė

Spaudė
M. Morkūno spaustuvė
3001 West 59th St.
Chicago, IL 60629

Šį numerį paruošė V. Peseckas ir A. Kerelis.

TURINYS - CONTENTS

Atstatykime Medininkų pilį!	Leonas Maskaliūnas.....	2
Let us restore the Medininkai castle!		
Atstатыsime Medininkų pilies bokštą.....	V. Zubovas.....	3
We shall restore the tower of the Medininkai castle		
Medininkų senovė ir nūdienua.....	Napalys Kitkauskas.....	4
Medininkai in olden times and today		
Medininkų pilies apsauga ir konservavimas.....	Stanislovas Mikulionis.....	7
The preservation and the conservation of the Medininkai castle		
Būtina tęsti Medininkų pilies atstatymą.....	Jonas Dainauskas.....	14
It is necessary to continue the restoration of Medininkai		
1993 metai - Karaliaus Mindaugo metai!.....	Marijus Blynas.....	16
The 1993 year of King Mindaugas		
Medininkų pilis.....	J. Jurginis.....	17
The Medininkai castle		
Medininkų pilies archeologiniai tyrimai 1992 m.....	Giedrius Aleliūnas.....	31
1992 archeological explorations at the Medininkai castle		

VIRŠELYJE:

Medininkų pilies bokšto atstatymo projektas.

COVER:

Tower restoration project of the Medininkai castle.

TECHNIKOS ŽODIS

THE ENGINEERING WORD

XLIII METAI

1993 SAUSIS – KOVAS

No. 1 (219)

Medininkų pilies šiaurinė siena.

Nuotrauka M. Sakalausko.

ATSTATYKIME MEDININKŲ PILĮ!

Leonas Maskaliūnas
Inžinierius

Medininkų pilis yra viena iš seniausių Lietuvos pilių. Ji randasi apie 30 km į pietryčius nuo Vilniaus, vos keli kilometrai nuo Lietuvos-Gudijos sienos. Jau karaliaus Mindaugo laikais pilies vardas buvo garsus Lietuvoje, nes ji vaidino svarbią gynybos rolę nuolatinėse Lietuvos kovose su kryžiuočiais. Nūdien Medininkų pilis apleista - griūva, o jos apylinkėje, kur randasi Lietuvos aukščiausia kalva, pavadinta karaliaus Mindaugo aukštuma, gyvena sulenkėję senovės lietuviai - „tuteišiai“. Kai 1991 metais sovietų budeliai išžudė Lietuvos pasienio sargybinius, Medininkų vardas vėl nuskambėjo per visą pasaulį.

1991 metais Industrinės Paramos Sąjunga (IPSA), kurią sudaro lietuvių prekybininkų grupė Čikagoje,

Medininkų pilies atstatymo projekto valdyba. Sėdi: Leonas Maskaliūnas – pirmininkas; stovi: Liudas Šlenys – išdininkas ir Albertas Kerelis – vicepirmininkas.

pasiūlė Lietuvos Kultūros Fondui atstatyti Kernavėje senąją Perkūno šventovę. Šio darbo pradžia IPSA paskyrė 3,000 dolerių. Deja, Kultūros Fondas pranešė, jog šiuo laiku šis pasiūlymas negali būti vykdomas, nes archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje dar nėra užbaigti. Fondas siūlė IPSA-ai apsiimti organizuoti ir remti kitą projektą - Medininkų pilies atstatymą. Fondo pasiūlytas projektas buvo platesnio užsimojimo, reikalingas didesnio biudžeto, todėl IPSA kreipėsi į Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungą (ALIAS) su prašymu prisidėti prie projekto ir apsiimti jį administruoti. ALIAS entuziastingai pritarė Medininkų projektui, bet taip pat pasiūlė į šį darbą įtraukti ir kitas išeivijos organizacijas. Tuo tikslu IPSA/ALIAS sušaukė visuotinį susirinkimą, kuris įvyko 1992 m. sausio mėn. 17 d., svetainės Seklyčios patalpose, Čikagoje. Susirinkimo metu buvo išrinkta pradinė Medininkų pilies atstatymo projekto valdyba: pirmininkas - Leonas Maskaliūnas, vicepirmininkas - Albertas Kerelis, išdininkas - Liudas Šlenys.

Vėliau, kovo mėn 20 d. Jaunimo Centre, Čikagoje, ALIAS/IPSA suruošė vakaronę. Vakaronės metu lietuvių visuomenė buvo supažindinta su Medininkų pilies atstatymo projektu. Istorikas Jonas Dainauskas skaitė paskaitą: „Medininkai gyvi senovėje ir atgimusioje Lietuvoje“. Be to buvo rodytos dabartinių pilies griuvėsių nuotraukos ir naujai paruošti brėžiniai, kaip turėtų atrodyti ta pilies dalis, kurią yra planuojama atstatyti. Susirinkimo dalyviai taip pat nutarė, kad Medininkų pilies atstatymo projektas turi būti dedikuotas Lietuvos didingai praeičiai ir atgimusios Lietuvos kankiniams, Medininkuose žuvusiems Lietuvos pasienio sargybiniams. Ir, kad reikėtų sudaryti galimybę išeivijos ir Lietuvos jaunimui, vasaros atostogų metu, prisidėti prie pilies atstatymo darbo.

Medininkų pilies projekto valdybos užsimojimai:

1. Restauruoti/atstatyti senąją Medininkų pilį.
2. Įjungti išeivijos, Lietuvos, bei vietiniu „tuteišių“ jaunimą į gražų bendrą darbą, įrengiant jiems pilies kieme stovyklavietę.
3. Atsverti lenkų/gudų įtaka šioje apylinkėje, duodant vietiniams gyventojams darbą ir pasididžiavimą garsiaja savo protėvių praeitimi.
4. Rinkti aukas šiam projektui, jį administruoti, ir prižiūrėti statybos darbus. (Surinktos aukos bus laikomos Amerikos banke ir pinigai bus persiunčiami į Lietuvą tik už atliktą darbą.)

Medininkų pilies bokštas.

Nuotr. M. Sakalausko.

5. Palaikyti artimus ryšius ir bendradarbiauti su Lietuvos Kultūros Fondu bei Švietimo Ministerija.
6. Pasiūlyti Lietuvos Švietimo Ministerijai/ Kultūros Fondui vasaros sezone ruošti pilies kieme muzikos koncertus, istorinius vaidinimus kaip pavyzdžiui garso ir vaizdo spektakliai („Sound and Light Shows“) ruošiami įvairiose pasaulio istorinėse vietovėse.

Aukų vajaus tikslu bus kreipiamasi netik į JAV, bet ir į Kanados, Australijos, bei kitų kraštų išeivijos lietuvius. Aukotojų pavardės bus patalpintas pilies muziejuje. Aukas prašome siųsti:

Liudas Šlenys	arba	Leonas Maskaliūnas
124th & Archer Ave.		6 Brook Lane
Lemont, IL 60439		Palos Park, IL 60464
U.S.A.		U.S.A.

Čekius rašyti PLIAS vardu, pažyminti: Medininkų projektas. Projekto finansavimui ALIAS atidarė specialią sąskaitą Standard Federal Bank, Chicago, IL.

Kviečiame visus prisidėti prie šio darbo pagal išgalę. NEI VIENA AUKA NEPERMAŽA, NEI VIENA NEPERDIDELĖ! Pradžią jau padaryta, aukos pradėjo plaukti! - Padėkite realizuoti Medininkų pilies atstatymo projektą! Aukotojų pavardės ir aukotas sumas paskelbime žurnale „Technikos Žodis“. TŽ

ATSTATYSIME MEDININKŲ PILIES BOKŠTĄ

V. Zubovas

Paminklotvarkos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius

XIII amžiuje Medininkuose pastatyta mūrinė gardinio tipo pilis apie 400 metų saugojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės Vilniaus prieigas rytuose. Po XVII amžiaus viduryje vykusio karo su Rusija Medininkų pilis nebeteko savo reikšmės, ir apleistos mūro sienos dar apie 400 metų po truputį nyko.

Per ilgus 50 sovietinės okupacijos metų Lietuvos paminklosaugos specialistai galėjo atlikti tik labai nedidelės apimties pilies mūrų konservavimo darbus, kurie šiandien negali garantuoti juos išsaugojimo. Po 1990 m. kovo 11-osios - Nepriklausomybės atstatymo - nebeliko ideologinių varžtų, trukdančių skirti valstybės biudžeto lėšas Lietuvos pilių tvarkymui. Tačiau pereinamojo laikotarpio ekonominė situacija labai sudėtinga, todėl lėšų trūksta net būtiniausiems griūvančių kultūros paminklų gelbėjimo darbams. Nepaisant to, Paminklotvarkos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, remiamas Lietuvos kultūros fondo, jau 1991 metais skyrė lėšas Medininkų pilies tyrinėjimui ir konservavimo darbų projektavimui. 1992 metais pradėti pilies sienų konservavimo darbai.

Daugumos restauratorių nuomone, pilies didžiojo bokšto liekanas patikimai konservuoti galima tik atstačius nugriuvusią sienų dalį ir uždengus stogą. Tokie darbai pareikalaus nemažų lėšų, todėl mus labai sujaudino Amerikos lietuvių parodyta iniciatyva organizuoti lėšų rinkimą Medininkų pilies bokšto atstatymui.

Atstatytas Medininkų pilies bokštas būtų ne tik Lietuvos viduramžių istorijos paminklu, bet ir paminklu 1991 metais žuvusiems Lietuvos muitininkams, saugojusiems Nepriklausomos Lietuvos sieną. TŽ

MEDININKŲ SENOVĖ IR NŪDIENA

Napalys Kitkauskas
Architektas

Gim. 1931 m., mokėsi Utenos buvusioje „Saulės“ gimnazijoje. 1947 m. suimtas iš klasės ir su grupe moksleivių nuvežtas 10 metų kalėjimo. Septynerius metus kalėjo Mordovijos lageriuose. Stalinui mirus, 1954 m. paleistas. Tėvai buvo išvežti į Krasnojarską. Grįžęs į Lietuvą įstojo į Kauno politechnikos instituto statybos fakultetą ir jį baigė. Nuo 1960 m. pradėjo dirbti restauravimo srityje Paminklų restauravimo projektavimo institute, o nuo šių metų pradžia dirba Lietuvos istorijos institute vyresniuoju moksliniu bendradarbiu. K. Donelaičio memorialo Tolminkiemyje ir Lazdynėliuose projektų autorius, Žemutinės pilies, Katedros tyrėjas, knygų „Vilniaus pilys“, „Vilniaus Katedra“ autorius, architektūros kandidatus. 1990 metais paskirta Lietuvos nacionalinė premija.

Dažna Lietuvos piliavietė apipinta padavimų, pasakojimų apie giliuose požemiuose pradinčius rūmus, užkeiktus valdovus. Apie Medininkų pilį tokių padavimų tartum negirdėti. Tačiau jos nebylios rūsčios sienos stebina savo paslaptinumu. Didingi išskylantys šios pilies mūrai savaime yra tarsi mūsų tolimes praeities legenda.

Kada ir kas šias milžiniškas sienas statė? Kokie buvo tie žmonės? Dėl ko jie rentė šiuos mūrus? Kieno valią jie vykdė, veždami iš aplinkinių laukų dešimtis tūkstančių tonų redulių?

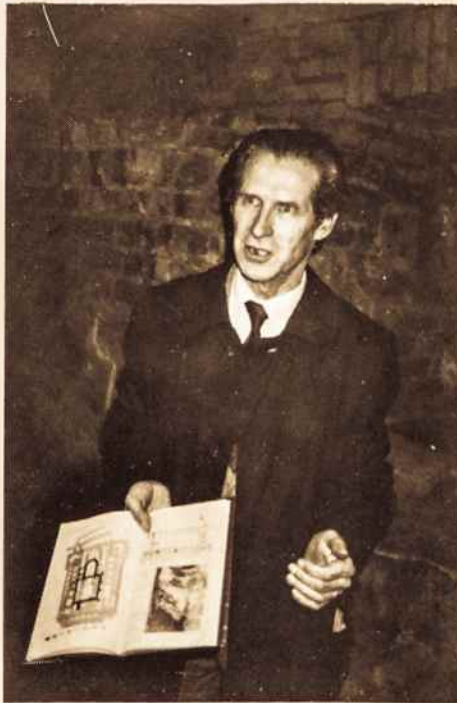
Gal Medininkų kilmę reikėtų sieti su pačiu Vilniumi? Dar ir šiandien, iškeliaujant iš Vilniaus rytų kryptimi, mus palydi Medininkų vartai, laikui bėgant gavę Aušros vartų vardą. Kaip Vilniaus Medininkų vartų paskirtis buvo saugoti miestą, taip Medininkų pilies - ginti iš rytų pusės visą Lietuvą.

Medininkai šiandien - tai nedidelis kaimas už 31 kilometro nuo Vilniaus - Minsko plento. Nėra žinių, kad Medininkams kas būtų suteikęs Magdeburgo miesto teises, nors šalia esančios Ašmena ir Krėva tokias teises turėjo. Tačiau antrojo Lietuvos krikšto metu

jau buvo įsteigta Medininkų parapija - viena iš septynių pirmųjų apkrikštytos Lietuvos parapijų. Tuo metu parapija įsteigta ir Krėvoje. Taigi, šiose apylinkėse XIV a. pabaigoje, be abejonės, gyveno vietiniai senųjų iki krikščioniškų dievų garbintojai - lietuviai. Tuo metu čia turėjo būti nemaža gyventojų. Jau prieškarinio laikotarpio lenkų mokslininkai (B. Antonievičius) teigė, kad IX-XII a. lietuvių žemės Trakų, Vilniaus, Ašmenos, Lydos kraštuose buvo gan tankiai gyvenamos. Vokiečių kronikininkai, aprašydami kryžiuočių 1385 m. žygį į Ašmenos žemę, nurodo, kad riteriai radę labai turtingų kaimų, o juose daug javų ir galvijų. Neatsitiktinai čia pirmiausia prasidėjo Lietuvos žemių vienijimasis, čia, Rytų Lietuvoje, Aukštaitijoje, išaugo valstybės sostinė Vilnius. Iš čia Lietuvos valdovai pradėdavo savo žygius. Šio valstybės branduolio rytinėse priegose ir buvo pastatyta Medininkų pilis. Dar toliau rytuose stovėjo senoji Alšėnu, o už jos Krėvos pilis. Jos saugojo Lietuvos valstybės sostinę nuo Aukso Ordos totorių (1240 . užvaldę Kijevą, jie pasiekdavo Naugarduką, Lydą), nuo kryžiuočių (jie 1275 m. įsitvirtino Daugpilyje, nuo Gardino bei Merkinės pusės pasiekdavo Naugarduką, o kartais Neries upe rytines Vilniaus apylinkes).

Nekelia abejonių, kad Medininkų pilis pastatyta suvienijus Lietuvos valstybę ir atsiradus galimybei valdovų rankose sukaupti didesnius materialinius išteklius. Ją statė Lietuvos didieji kunigaikščiai, ši pilis nuo pat pradžių buvo jų nuosavybė. Tik kurio kunigaikščio? Traidenio? Vytenio? Gedimino? Algirdo? O gal Jogailos? Jogailos - statytojo vaidmuo labiausiai priimtinas istorikams, kurie tebetiki prieškarinio laikų istoriografija, kuri teigia, kad Medininkų pilis statyta XV a. pabaigoje ar net XVI a. pradžioje (meno istoriko M. Moreliovskio nuomone), kad pirmoji Vilniaus katedra tegalėjusi būti medinė, o Gedimino laiku Vilniaus gyventojų namai buvo statomi iš molio ir žabarų tartum kregždžių lizdai (J. Kts, „Vilno, Przewodnik krajoznawczy“, 1937).

Kada Medininkų pilis pirmą kartą paminėta rašytiniuose šaltiniuose? „Rusų miestų sąrašė“, kuris datuojamas paskutiniu XIV a. ketvirčiu, kalbant apie Lietuvos miestus, Medininkai vadinami mūriniais. Todėl neabejotina, kad tuo metu mūro pilis jau stovėjo. 1385 m. Ordino didysis magistras fon Rotensteinas ne-

Napalys Kitkauskas

toli Medininkų surengė riterių pratybas, bet vokiečių kronikos nekalba apie pilį, jos paėmimą. 1402 m. Ordino kariuomenė užėmė Medininkus, sudegino pilį. Reikia manyti, sudegę mediniai pilies statiniai, buvo už mūro sienų ar kieme. Po to Medininkų pilis minima dažniau, iš jos savo raštus ne kartą yra siuntęs Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas.

Beje, Medininkų vardas rašytiniuose šaltiniuose pradėtas minėti gerokai anksčiau. Istorikas M. Strijovkis (apie 1547-1593 m.) teigė, kad kryžiuočiai Medininkus buvo pasiekę 1311 ir 1313 m. Vokiečių kronikininkai rašė, jog 1320 m. ties Medininkais įvykęs mušis. Šiuose šaltiniuose apie Medininkus tėra kalbama kaip apie vietovę, bet nenurodoma, ar tuomet jau buvo pilis.

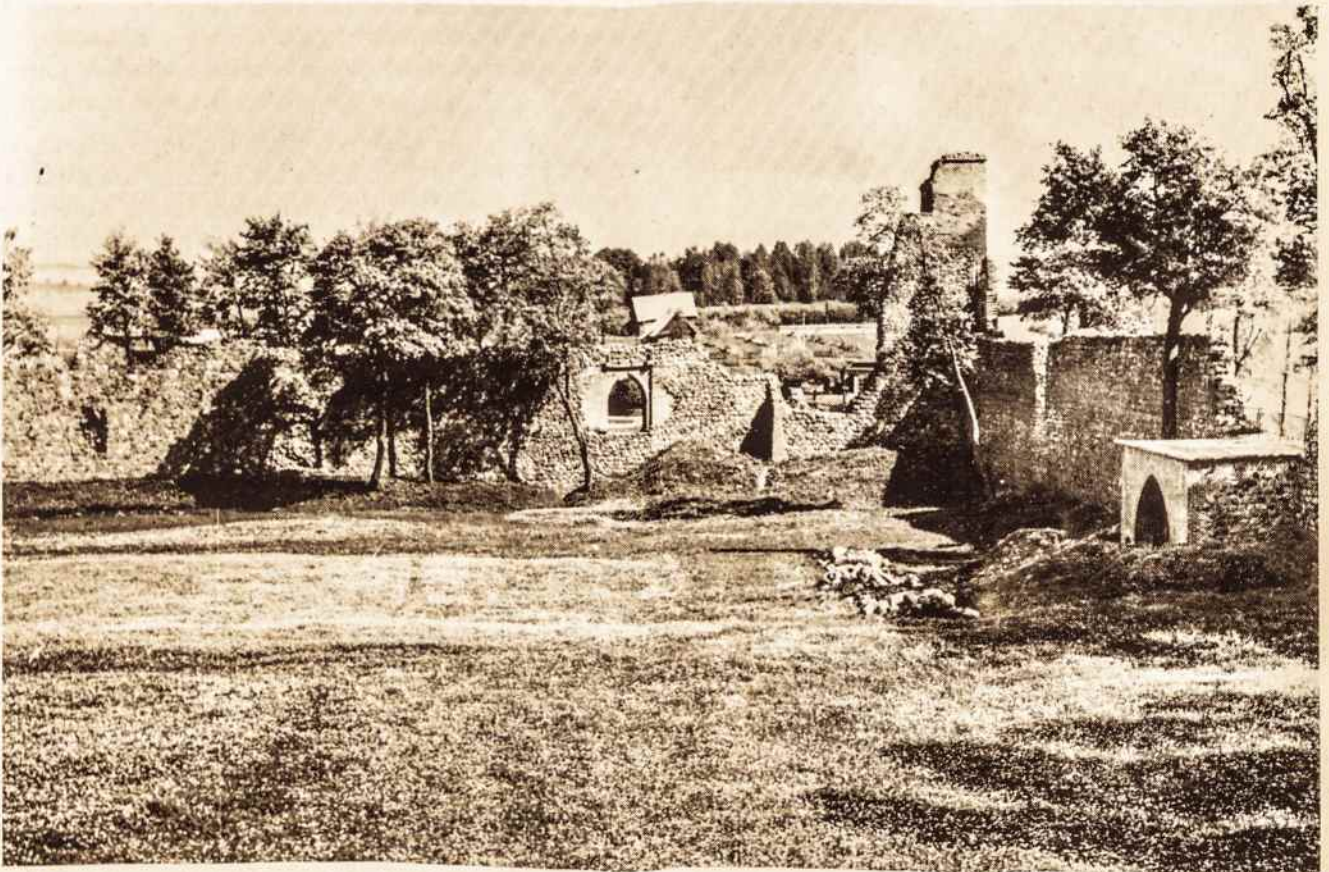
Po Antrojo pasaulinio karo Medininkų pilies sienos buvo konservuojamos ir restauruojamos (1961-1963 m.; 1970-1973 m.; 1979 m.). Tuo pat metu atliekami pilies architektūriniai bei archeologiniai tyrimai, nagrinėjami statybinės technikos ypatumai. Buvo lyginami Medininkų ir Krėvos, Lydos bei kitų aptvarinių pilių savitumai. Aplinkos tyrimo duomenys neretai tampa istoriniais argumentais, ypač kada stokojama rašytinių šaltinių. Neretai pats paminklas ir šalia ja susikloste kultūriniai sluoksniai esti tartum lig šiol

neskaityta knyga.

Geras pavyzdys yra Vilniaus pilių teritorijos tyrimai: išryškinti pirmosios mūrinės Vilniaus katedros pamatai; Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų vietoje surasta kelių XIII-XIV a. mūrinių pastatų liekanos; nustatyta, kad Žemutinės pilies gynybinės mūro sienos XIV a. pradžioje jau buvę arsenalo teritorijoje (iki tol manyta, jog arsenalo teritorija prie pilių ploto prijungta XVI a.). Tik prieš pora metų Lietuvos istorijos institutas galutinai lokalizavo Kreivosios pilies vietą Trijų Kryžių Kalne.

Medininkų pilies liekanas 1955-1956 m. tyrė architektas Sigitas Lasavickas ir archeologas Karolis Mekas, vėliau inžinierius Vytautas Levandauskas analizavo mūro skiedinius, plytas. Architektas Stasys Abramauskas atliko architektūros lyginamąją analizę. Šių specialistų nuomones, Medininkų pilis statyta XIII a. pabaigoje - XIV a. pirmoje pusėje.

Taigi kryžiuočiai, 1311, 1313 ir 1320 m. pasiekdami Medininkus, jau matė pilį arba buvo bent jos statybos liūdinkai. Tai lygumu tipo aptvarinė keturkampio plano pilis. Tokio tipo pilys Vokietijoje ir Skandinavijoje pradėtos statyti XII a. pabaigoje, Livonijoje ir Prusijoje - XII a., Lenkijoje - XIV a. pradžioje. Lietuvoje jos statytos

Bendras vaizdas.

Nuotr. M. Sakalausko.

XIII-XIV a. Atrodo, mūriniu aptvariniu Lietuvos pilių prototipai buvo Eisiškių, Piliakalnio (Rodunes raj., Gudija), Geranainiu pilyms, kurių keturkampiai aptvara sudarė pylimas su medžio ir žemiu konstrukcijomis virš jo, taip pat išores griovys.

Medininkų pilies aptvaras buvo padarytas iš mūro. Toki aptvara turi maždaug tuo pat metu statybos Lydos, Krėvos bei Kauno pirmoji pilis. Tačiau stebina Medininkų pilies statytojų užmojai, aptvaro sienų ilgis. Aptvaras riboja 1,85 ha kiema (Lydos pilies kiemo plotas 0,7 ha, Krėvos - apie 1 ha, Kauno pirmosios pilies - 0,5 ha). Medininkų pilies plotas gerokai pranoksta ir to meto Livonijos kastelinu (aptvariniu) pilių plotą. Be to, Medininkų pili iš išorės supo du 5-8 m. gylio grioviai ir pylims, todėl visas gynybinis kompleksas užėmė 6,5 ha.

Pilies šiaurės vakarų kampe buvo penkių aukštų donžonas. Jo aukštis per 30 metrų. Trijuose viršutiniuose donžono aukštuose buvo gyvenamosios patalpos, iš jo buvo stebimos apylinkės, koordinuojama gynyba. Ties rytinės, pietinės bei vakarinės sienų viduriu taip pat yra buvę bokštai, įrengti greta esančiu vartų apsaugai. Medininkų pilies planas su įvažiavimo vartais visose keturiose sienose primena remonėjų stovyklas (castrum).

Medininkų pilies aptvaro sienos buvo 14-15 m. aukščio ir 1,8-1,9 m. storio. Sienose, vienuolikos metrų aukštyje, buvo šaudymo angos, išilgai sienų iš kiemo pusės tesėsi medinė galerija šauliams. Pilies architektūrai būdingas santūrumas, monumentalumas. Fasaduose vyrauja lygios masyvios sienų plokštumos ir keturkampiai bokštai. Pilyje ryškūs rusčios, santūrios gynybinės architektūros elementai - gynybinės sienos ir bokštai, šaudymo angos ir vartai. Puošybės elementų nėra. Tik iš kelių pusapskritimių šaramų galima spręsti apie romaninio stiliaus požymius, liūdijančius pereinamąjį laikotarpį iš romanikos į gotiką, kurią primena smailiaarkės saramos, donžono viršutinių aukštų kryžminių skliautų pėdsakai.

Medininkų pilies viduje mūro pastatų nebuvo. Tai pilis sleptuvė: kilus pavojui į ją rinkdavosi apylinkių žmonės su gyvuliai ir turtu. Taikos metų ją saugodavo nedidelė įgula. Jau minėta, kad 1402 m. ją sudegino kryžiuočiai. XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje pilis vėl nukentėjo nuo gaisro. 1517 m. imperatoriaus pasiuntinys S. Herbersternas dienoraštyje parašė, kad Medininkai - tai miestelis su apleista pilimi. 1655 m. per Lenkijos ir Lietuvos karą su Rusija pilis buvo apgriauta ir nebeatstatyta. Netrukus jos kieme iškilo Medininkų dvaro pastatai - kuklus, šiaudiniais stogiai. Jie išstovėjo iki XX a. pradžios.

1991 m. rudenį vėl pradėti Medininkų pilies šiaurinės, o 1992 m. ir pietinės sienos konservavimas bei dalinio restauravimo darbai. 1992 m. šios pilies kultūrinius sluoksnius pradėjo tirti Lietuvos istorijos

Aukščiausiam Lietuvoje Juozapinės kalne pastatytas simbolinis paminklas Karaliui Mindaugui - milžiniškas akmuo su Mindaugo karūna ir metais - 1253.

instituto archeologai.

Pirmiausia numatyta ištirti donžono aplinką, jo pamatų buklę. 1993 m. numatoma pradėti donžono atstatymo darbus, kuriuos finansuoti sutiko Amerikos Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjunga, vadovaujama architekto Alberto Kerelio.

Medininkų pilies liekanų konservavimu, daliniu jų restauravimu, senosios Medininkų gyvenvietės tyrimu prieš trejus metus ėmė rūpintis Lietuvos kultūros fondas. Jo nuostata: Medininkų pilis neturi likti romantiniais, visų užmirštais griuvėsiais, o kartu su visa Rytų Lietuva turi integruotis į mūsų atsikūriamos valstybės gyvenimą, tapti neatskiriama jo dalimi. Todėl Kultūros fondas palaiko A. Kerelio iniciatyvą atstatyti donžoną ir įrengti jame muziejų, rodyti visuomenei šios pilies bei Medininkų gyvenvietės tolimą ir garbingą praeitį. Beje, prieš porą metų Lietuvos žmonių pastangomis netoli Medininkų esančiame aukščiausiam Lietuvoje Juozapinės kalne pastatytas Pirmasis simbolinis paminklas karaliui Mindaugui. Tampa tradicija liepos 6-ąją, Mindaugo karūnavimo dieną, rengti čia iškilmes, lankyti šią šventą vietą, o kartu ir Medininkų pilį. Už poros kilometrų į šiaurę nuo Medininkų pilies - pasienio muitinė, kuri, kaip prėjusių metų liepos 31-osios atminimas, įrašyta į skaudžios, bet prasmingos naujai rašomos Lietuvos istorijos puslapį. TŽ

MEDININKŲ PILIES APSAUGA IR KONSERVAVIMAS

Stanislovas Mikulionis
Architektas

Vilniaus Dailės akademijos docentas,
architektūros mokslų kandidatas

Lydos, Krėvos ir Medininkų pilys mokslininkų visuomet minimos šalia viena kitos, jos jungiamos į vieną grupę analizuojant kastelinių (arba aptvarinių) gynybinių objektų Lietuvoje tipą. Deja, buvusių Lietuvoje Parapijinių politikų ir baidių generolų „veiklos“ dėka pirmosios dvi Lietuvai jau nebeprisiklauso, o pastaroji atsidūrė visai prie sienos. Todėl ir dabar Medininkų ateitis nekokia. Senoji magistralė,ėjusi iš Vilniaus rytų link per Medininkus, dabar šią gyvenvietę toli aplenkia. Aukščiausias Lietuvos taškas Juozapynė su Mindaugo akmeniu yra irgi atokiau nuo Medininkų. O pastaruoju metu mūsų gyvenimui staigiai pasisukus vien į Vakarus, Medininkų, taip pat ir unikalios pilies, problemos tapo toli gražu nepirmaeilės...

Šis straipsnis neturi tikslo priminti skaudžią praeitį, o išdėstyti vien Medininkų pilies apsaugos tyrimų - restauravimo istorijos svarbiausius momentus. Ji nėra tokia turtinga ir garsi kaip, pavyzdžiui, Trakų salos pilies. Bet įdomi, o kartais ir dramatiška.

Kada pirmąkart susidomėta Medininkų pilimi kaip vertingu senovės objektu, dar nenustatyta. Bet jau 1827 m. kada „Jo Imperatoriškosios Didenybės Caraičiui“ buvo pradėti Lietuvoje matuoti senieji pastatai, į šį sąrašą pateko ir Medininkų pilis. Deja, savo laiku nebuvo išstudijuota apmatavimų istorija ir, galbūt, pilies brėžiniai dūla kokiam nors Sankt-Petersburgo archyve. O į juos patekti vis sunkiau ir sunkiau.

Lenkų okupacijos metais pilis vos nebuvo sunaikinta. Nors 1828 m. apylinkėse dar tebegyveno vien lietuviai, bet XX a. pradžioje tautinė sąmonė ir istorinė atmintis jau buvo užgesinta. Todėl kai 1921 m. pilies kieme buvo numatyta pastatyti bažnyčią ir jai medžiagą buvo planuojama gauti iš pilies mūrų ardymo, vietiniai gyventojai jau buvo tam abejingi. Bet šiai ir panašioms akcijoms pasipriešino Vilniaus universitetas ir Mokslo bičiulių draugija. Siūlė, kad pilies mūrus su grioviais ir pylimais įsigytų valstybė ir įrengtų čia vasaros vaikų mokyklą ar net... pataisos įstaigą. Verta šiai aukštajai mokyklai bei minėtai Mokslo bičiulių draugijai atiduoti

duoklę - jos kartu primygtinai siūlė griuvėsius užkonservuoti. Bet vėliau, išparceliavus Medininkų dvarą, pilies kiemas su kai kuriais pastatais buvo valdomi klebono. Iš viso, tarpukario pilies apsaugos istorija - tai vien susirašinėjimas, kas kam priklauso. Irstantiems pilies mūrams gelbėti nieko nebuvo padaryta. Nespėjo jai pagelbėti ir Lietuvos Respublika.

Nors po Pirmojo pasaulinio karo Medininkų pilyje nevyko jokie paminklotvarkos darbai, tačiau mūrai jau nebebuvo ardomi. Bet kai kurių savivaliavimo aktų būta. Tarpukario laikotarpiu pilies kieme klebonas pradėjo statyti ūkinius pastatus. Tuometu pastatytas klojimas, savo architektūra būdingas šiam Lietuvos regionui, dar ilgai stovėjo ir po Antrojo pasaulinio karo. 1929 m. visai netoli pilies irgi savivališkai pastatomi medinė bažnyčia ir klebonija. Po Antrojo Pasaulinio karo už šiaurinės gynybinės sienos atsirado kolūkio lėptjūvės pašiūrė, pilies kieme dar ilgai buvo sėjami javai arba nakčiai čia buvo suvaromi galvijai. Bet paminklų apsauga besirūpinančioms organizacijoms palengva visą ūkinę veiklą iš pilies kiemo ir apsauginės zonos pavyko išstumti.

Medininkų pilies tyrimo-projektavimo darbų istorija prasidėjo tik 1954 m. Tuometinė LTSR MT Architektūros Reikalų Valdyba 1954 m. liepos 16 d. raštu užsakė, kad jai pavaldži įstaiga (Mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė) sudarytų Medininkų pilies konservavimui reikiamą dokumentaciją. Tais pat metais pilis pradėdama matuoti, fotografuoti, padaroma geodezinė nuotrauka.

Tuomet buvo padaryti pilies šiaurinės ir rytinės sienų bei donžono fragmentiniam restauravimui-konservavimui eksiziniai pasiūlymai, paskaičiuota darbų vertė. Darbai planuoti pradėti jau ateinančiais metais. Tačiau jie nusikėlė net į 1959 m.

1959-ieji metai Medininkų pilies istorijoje yra labai svarbūs. Tai paminklotvarkos darbų pradžia - po sugriovimų pilies atgimimo pradžia. Darbams objekte tada vadovavo architektas B. Paškevičius, autorinę priežiūrą vykdė ir pilį tyrinėjo kitas architektas S. Lasavickas. Kiek vėliau arch. B. Paškevičių pakeitė šių eilučių autorius, pastarąjį kiti darbų vykdytojai. Tačiau architektas S. Lasavickas pilyje išdirbo ilgai ir ant jo pečių gulė visų svarbiausių problemų sprendimas.

Čia nebus smulkiai aprašytas statybinės aikštelės organizavimo periodas. Tačiau jau 1959 m. balandžio 23 d. prasidėjo pilies fragmentinio restauravimo-konservavimo darbai. Tai, matyt, bus viena svarbiausių datų visoje pilies istorijoje. Tik gaila, kad negalime paminėti kitos datos - pilies restauravimo-konservavimo darbų pabaigos. Bet ir ji, be abejo, ateis.

1959 m. pradėti darbai turėjo labai aiškia kryptį. Pirmiausia siekta atstatyti nukritusią gynybinių-apva-

Medininkų pilies donžonas ir rytinės gynybinės (aptvarinės) sienos fragmentas iš išorės puses.

Nuotr. M. Sakalausko.

dinių akmens sienų apdailą, užmūryti išlaužimus, sustiprinti jas, o ant sienų uždėti apsauginį konservacinį sluoksnį. Antras svarbus uždavinys buvo ištyrinėti išlikusius bokštuose elementus, detales, jas restauruoti, o bokštų sienas sustiprinti ir užkonservuoti. Kelių intensyvaus darbo metų dėka abu uždaviniai beveik buvo įvykdyti. Tenka apgailestauti, kad dėl objektyvių priežasčių paminklotvarkos darbai beveik nepalietė rytinės ir šiaurinės sienų išorėje esančios plytinės juostos. Tos juostos tebenyksta ir dabar.

Toliau tų metų darbai aprašomi chronologine tvarka.

1959 m. buvo beveik visu šiaurinės sienos ilgiu iš vidaus pusės atstatyta apdaila ir net sienos viršaus (puse jos storio) uždėta apsauginis sluoksnis, vadinamoji „karūnėlė“. Analogiški darbai atlikti abiejose vakarinės sienos pusėse - nuo įvažiavimo vartų iki šiaurvakarinio kampo. Rytinėje sienoje iš kiemo pusės

apdaila apstatinėta prie donžono ir keletoje vietų už rytinio vartų bokšto.

1959 m. darbų metu spręsti ir moksliniai-metodiniai klausimai. Jie svarbūs ta prasme, kad ir vėlesniuose paminklotvarkos darbuose vadovautasi tais metais surastais sprendimais. Būtent:

1. Sienos palikti nerestauruoti plotai, vadinamieji atvirti zondažai. Juose ir dabar galima studijuoti pilies statybos meto mūrą. Atviri zondažai kaip tik todėl labai svarbūs moksliniu požiūriu;

2. Gynybinių sienų paviršius buvo konservuojamas vadinamąja „karūnėle“. Ją sudaro konstrukcinis sluoksnis (armuotas mūrinys arba gelžbetonio plokštė su hidroizoliacija), ant kurios sudėti su skiediniu akmenys imituoja senų irstančių ir romantiškų griuvėsių įspūdį. Vėliau pasirodė, kad ši konservacijos priemonė nepatikima ir jos dabar atsisakyta.

1960 m. fragmentinis restauravimas konservavi-

mas vyko analogiškais metodais. Buvo dirbama prie vakarinės sienos (į pietus nuo buvusio įvažiavimo vartų bokšto) ir prie rytinės sienos beveik visu jos ilgiu. Dabar vyko vien iš kiemo pusės. Virš rytinės sienos prie donžono atstatyta ir gynybinio parapeto dalis, kurio gabalas buvo išlikęs. O tarp donžono ir rytinio bokšto puse sienos uždėta „karūnėlė“.

1961 m. fragmentinis restauravimas-konservavimas buvo galutinai užbaigtas rytinės sienos dalyje tarp vartų bokšto ir pietinės sienos. Vėliau pradėti pietinėje sienoje analogiški darbai. Darbai vyko abiejose sienos pusėse, tačiau tais metais nebuvo baigti.

Šie 1961 m. svarbūs ir tuo, kad prasidėjo archeologiniai tyrimai. Juos vykdė archeologas K. Mekas.

Ar tais metais archeologiniai tyrimai Medininkų pilyje pradėti pirmąkart, klausimas lieka atviras. Mat 1961 m. archeologinių tyrimų žurnale (žurnalas saugomas Paminklų restauravimo projektavimo archyve) yra įrašų, kad Pirmojo pasaulinio karo metu pilį tyrinėjo vokiečiai. Šią informaciją pateikė senieji vietos gyventojai, bet jos tikslumas nepatikrintas. Lygiai, kaip ir Medininkų senųjų gyventojų pasakojimas, kad pilį caro laikais kasinėję rusai.

Archeologiniai tyrimai davė daug naujos medžiagos apie pilį, įdomūs radiniai. Bet šiame straipsnelyje aprašomi tik tie duomenys, kurie vien susiję su pilies architektūra.

1961 m. archeologas K. Mekas ištyrinėjo donžono pietinę sieną, surado I-mo aukšto durų angą, nuvalė nuo griuvenų laiptus į II-ji aukštą, ištyrė II a. lygyje dar vieną laiptinę. Visos atkastos mūro dalys buvo fragmentiškai restauruotos-užkonservuotos. Archeologiniai tyrimai vyko ir kitose pilies dalyse. Buvo atsikastas įėjimas į pietinio bokšto I a. durų angą, kurios apačia buvo pradėta atstatinėti. Galutinai ši anga atstatyta kitais metais. Pradėtas tyrinėti ir rytinis šemutinių įvažiavimo vartų bokštelis.

1962 m. buvo atstatyta iškritusi apdaila vakarinės sienos abiejose pusėse (tarp išgriuvus vartų bokšto vietoje ir pietvakarinio kampo). Ant sienos viršaus uždėta „karūnėlė“. Lygiai tokio pat charakterio darbai buvo ir pietinėje sienoje tarp aukštutinių įvažiavimo vartų ir pietvakarinio kampo.

Šiais metais buvo toliau archeologo K. Meko tyrinėjamas donžonas, t. y. jo rytinė siena. Siena atsikasta vietomis iki pat pamatų, surasta I a. švieslangis, nustatyta, kad abu išoriniai donžono kampai buvo beveik nuo pat žemės mūryti iš plytų.

Donžono rytinės sienos fragmentai buvo fragmentiškai restauruoti: atstatytas švieslangis I-me a., II-me a. atstatyta laiptų narvelio dalis ir švieslangis. Jo restauravimui analogija pasitarnavo ir Krėvos pilies pagrindinis bokštas. Lango anga, pasiremiant išlikusiais fragmentais, restauruota III aukšte. O IV ir V aukštuose

langu angų liekanos buvo tik užkonservuotos. Lango angos pėdsakai surasti ir užkonservuoti iš donžono pietinės sienos II a.

Šiais metais buvo iš dalies pamūryti donžono pietinės sienos II-V a. mūro fragmentai. Šių darbų metu nustatyta, kad V aukšte buvo skliautas, kurio pėdsakai išliko pietiniame kampe. Be to, archeologinių tyrimų metu buvo rasta nerviūrinių plytų fragmentų. O visuose kituose aukštuose buvo sudėtingi mediniai perdengimai.

Dar vienas svarbus darbas buvo šiais metais atliktas, - aukštutiniuose vartuose šiaurinėje sienoje restauruojama anga. Atstatomas ir rytinio bokštelių I aukštas.

1962 m. buvo tyrinėtas ir žemutinių vartų vakarinėje sienoje bokštelių liekanos. Bokštas savo plano schema ir architektūra yra panašus į analogišką bokštą rytinėje sienoje. Šiais metais buvo galutinai nustatyta, kad pilį iš vakarinės pusės supo du pylimai.

1962 m. šiek tiek pakoreguotos apsaugos priemonių arsenalas. Atstačius įvažiavimo vartų bokšto rytinėje sienoje I aukštą virš viso bokšto buvo uždėta gelžbetonio plokštė, o neatskiros sienos buvo apsaugotos „karūnėle“. Toks bokštų apsaugos būdas numatytas ir vėlesniuose projektuose.

1959-1962 m. tyrimo-projektavimo bei restauravimo-konservavimo darbai vyko nuosekliai, metodiškai ir daugeliu atveju jie labai reikšmingi. Likviduotas pilies mūrų avarinis stovis, surastos, iširtos bei atstatytos ar užkonservuotos visos vartų, durų ir langu angos bei kiti elementai. Susidarė sąlygos tolimesniems donžono, bokštų ar sienų atstatymo darbams tęsti.

1959 m. architektas S. Lasavickas tyrinėjo pilies mūrus, stengdamasis nustatyti pilies statybos eigą ir svarbiausius etapus. Tų tyrimų duomenimis pirmajame statybos etape sienos pamūrijamos skirtingo aukščio (atitinkamai nuo 4,7 iki 7,7 m. aukščio nuo tada buvusio žemės paviršiaus). Rytinėje ir vakarinėse sienose įrengiamos žemutinių vartų angos ir bokštų pirmieji aukštai. Kažkokia anga įrengiama toje pietinės sienos vietoje, kur vėliau iš išorės prisiglaudė pietinis bokštas. Kaip buvo užbaigtas pirmojo statybos etapo sienų viršus - kuorais ar mediniu parapetu - nenustatyta. S. Lasavickas mano, kad šiame ankstyvajame etape pilies statyba nebuvo baigta.

Antrajame statybos etape buvo aukštinamos sienos ir bokštai. Rytinėje ir šiaurinėje sienose dar nenus-tatytu tikslu pamūrytos baltišku-vendišku rišimu plytų juostos, o šiaurinėje ir pietinėje sienose įrengiami smailiaarkiai aukštutiniai vartai. Dabar pilis įvažiavimo vartus turėjo kiekvienoje sienoje. Kiek buvo paaukštinti rytinis ir vakarinis bokštų aukščiai, tyrinėtojai nesprendė. Reikia manyti, kad šiame etape jie buvo baigti.

Trečiajame etape gynybinės-apvadinės sienos

buvo dar šiek tiek paaukštintos, pamūrijamas parapetas su šaudymo angomis. O jų pilyje buvo, kaip paskaičiavo K. Mekas, apie 280. Šiame etape, be abejo, buvo pastatytas ir donžonas. Jo statybos pradžia išlieka mįslė. Galimas dalykas, kad jis pradėtas statyti ne pirmojo etapo metu.

Paskutiniame pilies, kaip gyvybinio objekto vystymosi etape, buvo kasami grioviai, pilami pylimai, ant jų statomos stačiakuolių tvoros.

Visos aukščiau išdėstytos žinios apie paminklotvarkos darbų eigą yra paimtos iš architekto S. Lasavicko parašytos ataskaitos. Ji irgi saugoma Paminklų restauravimo projektavimo instituto archyve.

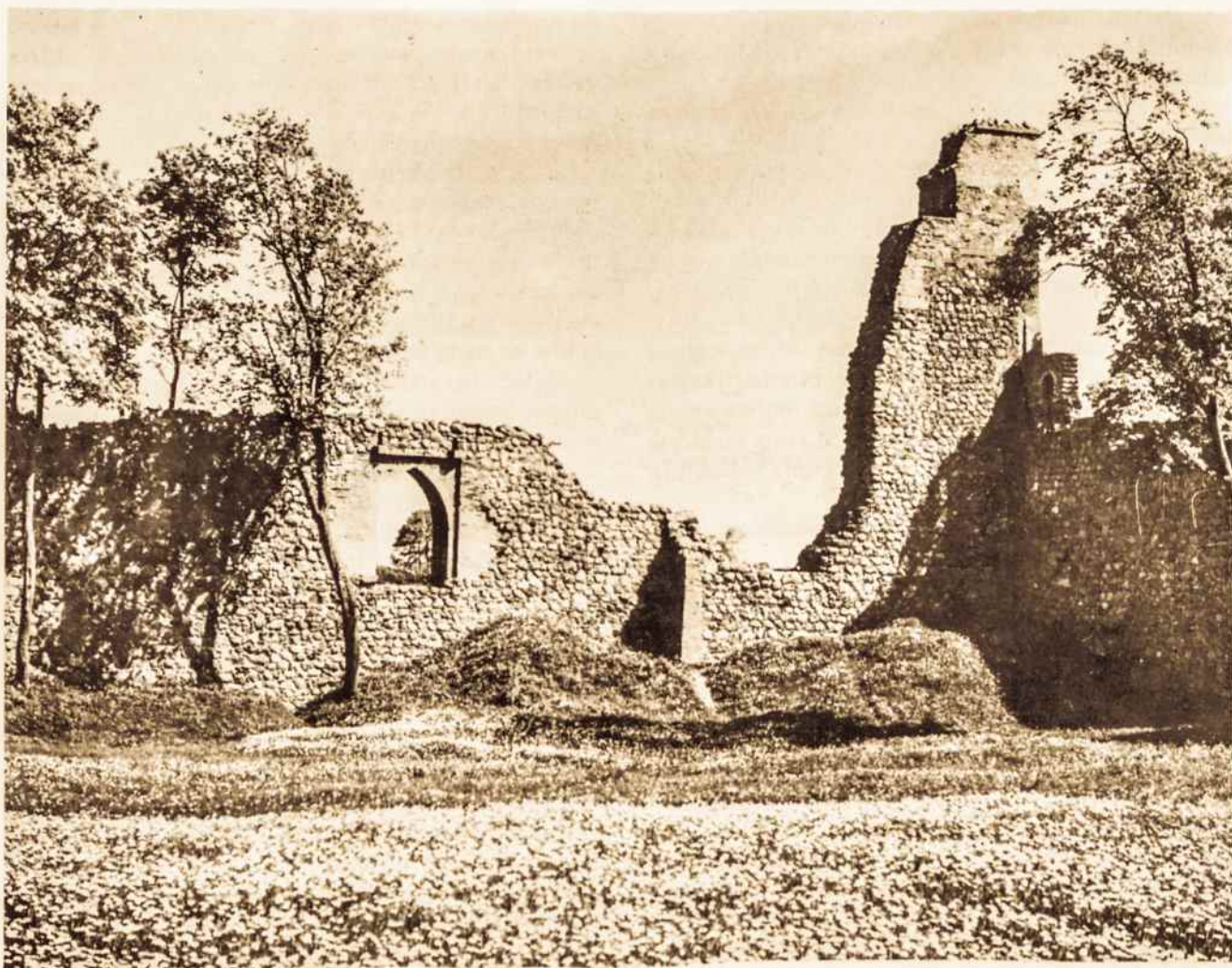
Po 1962 m. Medininkų pilies paminklotvarkos darbuose įvyko savotiškas lūžis. Jie buvo ne tik nedideli, bet dažnai nutrūkdavo ir vėl atsinaujindavo.

Pavyzdžiui, 1968 m. pilies fragmentinio restauravimo-konservavimo baigiamiesiems darbams ir teritorijos sutvarkymui projektus atliko architektas E.

Purlys. Kai kurie darbai buvo įvykdyti. Tas pats architektas su kita bendradarbe architekto J. Kašauskaite suprojektavo, pilies kieme dar ir dabar tebešovintį, archeologinių radinių muziejui ir sargo butui skirtą pastatą.

Kiek vėliau prie pilies paminklotvarkos darbų vėl grįžo architektas S. Lasavickas. Jis 1976 m. pilį apmattavo ir padarė šiaurinės ir rytinės sienos paminklosaugos projektus. Mat, kaip jau buvo minėta, jose yra irstanti plytinė apdaila. Kartu tenka pabrėžti, kad tų metų projektuose jau gana ryžtingai pakeistas apsaugos būdas. Visai atsisakoma sienų konservavimo „karūnėle“ būdo ir buvo siūloma sienas apsaugoti apsauginiais stogeliais. Ši priemonė tapo pagrindine tolimesniuose projektavimo darbuose.

Igyvendinti architekto S. Lasavicko projektą buvo pavesta šio straipsnio autoriui. Darbai pradėti 1979 m., tęsėsi tik dvejus metus, o vėliau vėl visai nutrūko. Spėta tik šiek tiek restauruoti šiaurinės sienos (arčiau

Šiaurinė siena – vidaus fasadas.

Nuotr. M. Sakalausko.

šiaurvakarinio kampo) plytinė apdaila ir pradėtas rengti stogelis.

Medininkų pilies fragmentinio restauravimo darbai jau naujomis sąlygomis atsinaujino tik 1990 m. Jų iniciatorius buvo Lietuvos Kultūros Fondas (toliau LKF). LKF, matydamas sustojusius paminklotvarkos darbus pilyje ir suprasdamas objekto svarbą Lietuvos kultūrai ir istorijai, nusprendė išskirti lėšų. Vėliau šią iniciatyvą iš dalies perėmė Paminklotvarkos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės bei Valstybinė įmonė „Paminklai“. Su visomis šiomis trimis organizacijomis Lietuvoje tenka bendradarbiauti šių eilučių, o kartu ir dabartiniam pilies fragmentinio restauravimo-konservavimo projektų autoriui. Jam buvo pavesta ir prižiūrėti pilyje atliekamus restauravimo-konservavimo darbus, prisidėti prie tyrimo-projektavimo darbų programų sudarymo ir pan. Autoriui šiame darbe talkininkavo technikė-architektė M. Mikulionytė.

Jaučiu pareigą painformuoti gerbiamus skaitytojus, kad Medininkų pilies likimu susidomėjo ir Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų Sąjunga ALIAS, vadovaujama p. Alberto J. Kerelio. Jų moralinė ir materialinė pagalba bus labai svarbi prikeliant iš užmaršties šį labai svarbų lietuvių tautai paminklą.

Kaip jau buvo minėta, 1976 m. darbo brėžinius arch. S. Lasavickas buvo sudaręs vien šiaurinei ir rytinei sienoms apsaugoti. Pasikeitus paminklosaugos idėjoms, juos reikėjo šiek tiek pakoreguoti ir papildyti. Vėliau buvo nuspręsta, jog būtina pakeisti projektavimo darbų charakterį. Buvo prieita išvados, kad paminklosaugos ar paminklotvarkos darbai turi būti kompleksiniai ir apimti pradžioje visą pilį su apsauginėmis zonomis, o vėliau Medininkų miestelį su svarbiausiais jo elementais, bei apylinkėmis.

Savaime aišku, kad numatyta programa yra didelė, pareikalauti nemažai lėšų ir laiko. Todėl dabar svarbiausias uždavinys ir toliau išliko - pilies kompleksiniai tyrinėjimai ir apsauga nuo tolimesnio mūrų irimo.

1990 m. vėl sugrįžus prie projektavimo darbų nuspręsta 1976 m. sudarytą paminklotvarkos projektą ne koreguoti, o sudaryti visiškai naujus atitinkančius šiuolaikinius reikalavimus visos pilies paminklotvarkos (fragmentinio restauravimo-konservavimo) pasiūlymus. Pasiūlymai turėjo išspręsti visas ir visų paminklo dalių - apvadinių sienų ir bokštų liekanų - apsaugos problemas. Ir tik antroji projektavimo stadija būtų darbo brėžinių atskiroms pilies dalims paruošimas, vadovaujantis pasiūlymuose pateiktomis idėjoms ir metodinėms nuostatomis.

Medininkų pilies 1991 m. sudarytame fragmentinio restauravimo-konservavimo pasiūlymų projekte buvo sprendžiama keletas įvairių uždavinių. Savaime aišku, svarbiausia buvo pasiūlyti tokios apimties ir to-

kius inžinierius paminklotvarkos darbus, kad pilies mūrai ilgam ir garantuoti būtų apsaugoti nuo atmosferinių kritulių ar kitų neigiamų veiksnių ardančio poveikio. Kartu reikėjo pasiūlyti tokias apsaugos priemones, kurių eksploatacija ir remontas pareikalautų minimalių darbo sąnaudų ir lėšų. Antra svarbi problema buvo ta, kad kartu su apsauginiais darbais buvo siūlyta paaukštinti kai kurių pilies vietų mūrus tiek, kad lankytojui būtų matomi visi pilį sudarantys elementai (sienos, bokštai ir pan.). Kartu būtų išryškinama ir visa komplekso tūrinės-erdvinės ir kiti architektūriniai kompozicijos elementai. Todėl, parenkant sienų viršaus siluetą, siūlomą bokštų mūro liekanų paaukštinimo lygį, buvo vadovautasi ne vien ekonominiais, bet ir estetiniais sumetimais. Medininkų pilis buvo po visų joje atliktų darbų turi būti netik patikimai apsaugota, bet kartu sudarytų malonų ir įsimenantį įspūdį. Manytumėm, kad svarbus uždavinys yra pilies bokštų patalpų panaudojimas (kad ir kultūriniais tikslais). O tas turėjo įtakos, kokias apsaugos priemones parinkti. Ne mažiau svarbus uždavinys buvo visos pilies (ypač kiemo) eksploatacijos ir priežiūros problema. Ypač pirmoji.

Pats patogiausias patekimas į pilį yra iš vakarinės pusės. Todėl jau seniai (nenustatyta kada, bet, greičiausiai, kai pilies kieme įsikūrė dvaras su visais reikiamais trobesiais) pagrindinis įvažiavimas į pilies kiemą ir buvo įrengtas vakarinėje sienoje. Tuo tikslu buvo nugriauti vakarinių žemutinių vartų bokštas ir gynybinės sienos tarpai, o griovyje supiltas pylimas. O tada dar buvo važinėjama vežėčiomis. Dabar gi į kiemą turi įvažiuoti su kroviniu stambiagabaritinės transporto priemonės. Todėl pietinio įvažiavimo vartų bokšto dabartiniu metu atstatyti nebus galima.

Medininkų pilies paminklotvarkos pasiūlymai paruošti pasinaudojus architekto S. Lasavicko 1961 m. atliktais apmatavimais. Vadovautasi šiais samprotavimais:

1. Medininkų pilis šiuo metu atstatyta nebus. Vyks vien fragmentinis restauravimas. T. y. bus galutinai restauruotos tik tos pilies dalys (pavyzdžiui, bokštų pirmieji aukštai ar apvadinės-gynybinių sienų fragmentai iki parapeto) ar architektūriniai elementai (duryš, langų angos, laiptinės ir pan.), kurių atstatymui yra pakankamai autentiškų liekanų. Iš viso, visi konstrukciniai funkciniai ar architektūriniai plastiniai elementai atstatomi ir restauruojami visiškai identiškai buvusiems. Lietuvoje architektūros paminklų nėra jau tiek daug. O kai kurių stilistinių epochų ar tipų išliko vienetai. Tokiu atveju, autoriaus įsitikinimu, restauravimo priemonių modernizavimas (pavyzdžiui, trūkstantų sienų fragmentus išbetonuoti) ar ryškus metodikos pakeitimas mums nepriimtinas. Todėl frag-

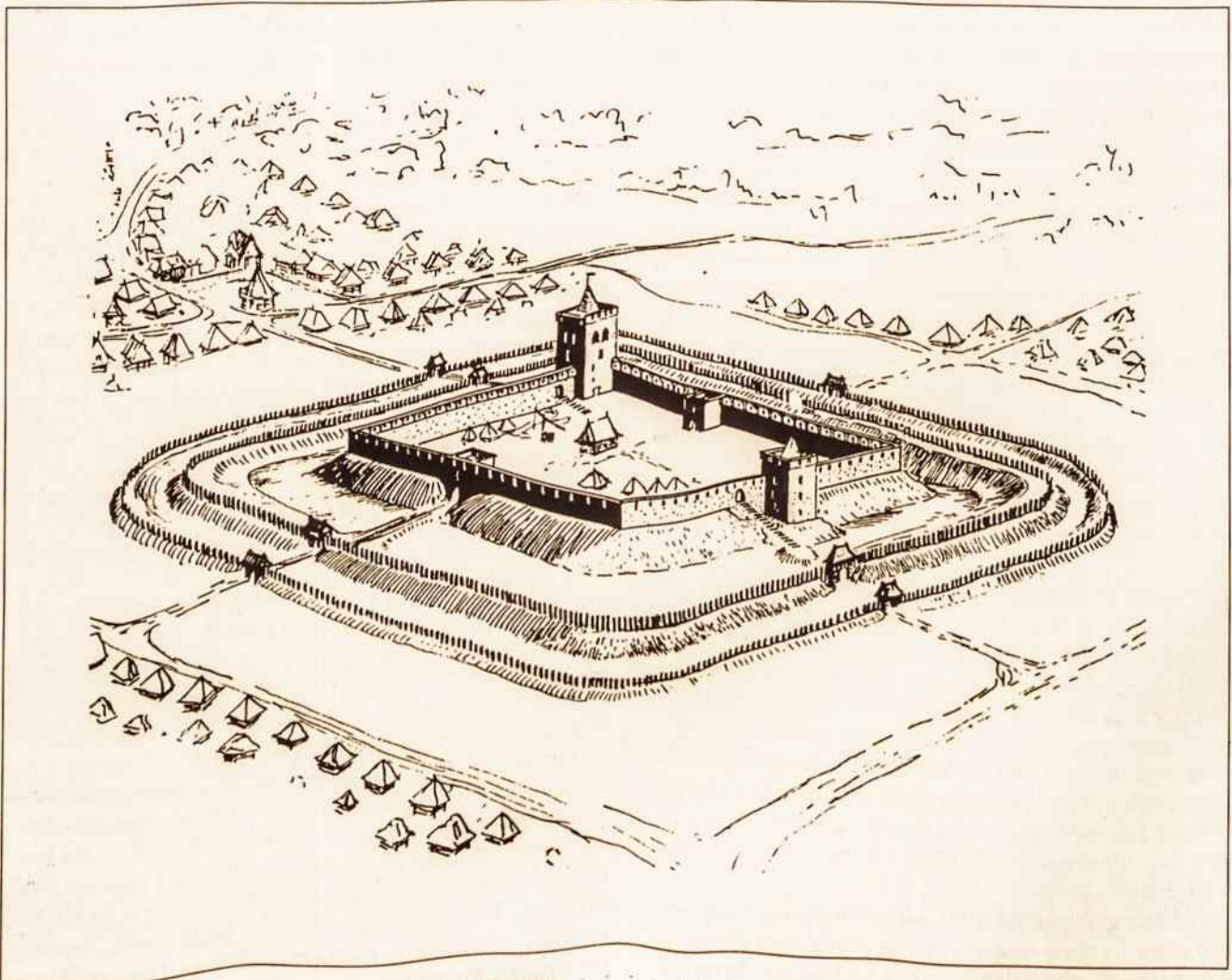
mentinis restauravimas vykdomas tokia mūro technika ir tokių išmatavimų statybinėmis medžiagomis, kokie buvo naudoti pilies statybos metu. Tai pats svarbiausias pasiūlymų projekto metodinis postulat.

2. Visi fragmentiškai restauruoti mūrai apsaugomi stogeliais. Prieita prie išvados, kad pati geriausia danga - molio čerpės. Medininkų pilis stovi atviroje vietoje, kur įsibėgėti vėjui yra pakankamai erdvės. Be to, kai kurios sienų plokštumos pasvirusios. Todėl apsauginis stogelis bus pakankamai atsikišęs. Ji taip pat negalima nuo mūro aukštai iškelti vien dėl to, kad po stogu ant sienos viršaus nesikauptų sniegas.

3. Ant gynybinių sienų uždėti apsauginius stogelius, jas būtina šiek tiek paaukštinti ir kuo ilgesniais tarpais išlyginti. Tačiau visais atvejais sienos turi būti aukštesnės, nei iki šiol buvusio konservacinio sluoksnio

„karūnėlės“ lygis. Mat po „karūnėlės“ akmenimis yra armuoto betono sluoksnis. Tai ne vien konstrukcija. Ji papildomai apsaugo mūrus nuo vandens prasiskverbimo gilyn tuo atveju, jei jis prisiskunktų pro „karūnėlės“ akmenis. Be to, dar viena apsauginė gelžbetonio plokštė numatyta įrengti virš sienos tuoj po apsauginio stogelio danga. Tikimasi, kad ši triguba apsaugos priemonė bus pakankamai efektyvi.

4. Visais atvejais išlyginamų sienų tarpų lygis bus žemiau parapeto spėjamo kovos tako (pilis neatstatoma). Išskyrus tris atvejus. Rytinės sienos parapeto kovos tako lygis išliko prie donžono pietinės sienos. Jo (parapeto) fragmentas yra jau restauruotas. O rytinės sienos tarpas tarp donžono ir žemutinių vartų bokšto iki kovos tako jau beveik pamūrytas. Todėl šis rytinės gynybinės sienos fragmentas bus, galima sakyti, pilniau restauruotas iki pat parapeto. Buvusio pilies vaizdo geresniam

Medininkų pilies projekto perspektyva. Archit. S. Lasavickas.

Nuotr. M. Sakalausko.

supratimui galima būtų prie donžono restauruoti ir parapeto su keliomis šaudymo angomis bei medine galerija fragmentą. Tos pat rytinės sienos pietiniame gale yra, greičiausiai, iki pat kovos tako išlikęs nedidelis mūro fragmentas. O virš vakarinės sienos, arčiau šiaurvakarinio kampo yra dar anksčiau dirbusių konservatorių surastas nedidelis kovos tako fragmentas. Išėitų, kad Medininkų pilies gynybinių-apvadinių sienų buvusio aukščio visiškai atstatymas nebūtų problema.

Fragmentiškai restauruojant sienas iškilo dar viena problema. Jau senieji statytojai statė jas prisiderinant prie nuolydžio. Todėl su išilginiu nuolydžiu bus atstatyti ir kovos tako ir kai kurių kitų sienų fragmentai.

5. Fragmentiškai restauruojamų sienų peraukštėjimai užbaigiami vertikaliais „Strabais“. Tai metodinis reikalavimas, aiškiai rodantis, kad sienos buvo aukštesnės ir sudarytų įspūdį, kad sienos mūrijimas tam tikrame aukštyje buvo nutrauktas.

6. Norint parodyti senojo mūro fragmentus, paliekami visiškai nerestauruoti ir nekonservuoti mūro fragmentai, vadinamieji atviri zondažai. Jų vieta ir dydis bus parinkti vėliau. Žinoma, pats idealiausias atvejis būtų mus pasiekusio esamo mūro užkonservavimas. Bet Lietuvos restauratoriai tam priemonių neturi. Todėl priversti apgriuvusias sienas atstatyti visiškai. Tai yra kartu ir metodika, ir konstrukcinė-apsauginė priemonė. Tik esant išlygintoms ir stropiai užtaisytoms sienų plokštumoms į mūrinių neprasiskverbiamą vanduo. Tačiau išlikęs originalus mūras yra išties uždengiamas restauraciniu. Todėl atviri zondažai paminklo saugoje ir paminklotvarkoje yra labai svarbūs.

7. Medininkų pilies šiaurinėje ir rytinėje sienose yra plytinės juostos. Tai unikalus sprendimas, kurio prasmė dar nėra įminta. Tačiau tos plytinės juostos avarinė būklė - plytos suskilusios, mūriny suiręs ir atšokęs nuo masyvo. O vietomis plytų juosta visai nukritusi. Išėinant iš turimų priemonių plytines juostas siūloma fragmentiškai restauruoti. T. y. atstatyti nukritusias dalis, atšokusius nuo masyvo juostos plotus metaliniais ankeriais pritvirtinti prie masyvo. Plytinės apdailos vietose, turinčiose mokslinę-pažintinę ar kitokią svarbą, bus paliekami atviri zondažai. Tačiau bus laikomasi vieno pagrindinio, kuriuo ir laikosi paminklo saugos prasmė, principo, - plytinės juostos fragmentai, nepriklausomai nuo esamos būklės, turi būti užkonservuoti ir išsaugoti.

8. Viena iš sunkiau sprendžiamų problemų yra nustatyti donžono paminklotvarkos kryptį ir darbų apimtį. Pasiūlymų projekte numatyti du variantai:

a) Pirmasis variantas numato apsauginio stogo

įrengimą virš dabar esančių donžono liekanų. Šiuo atveju mūro restauravimo darbai būtų nedideli. Donžono sienas tektų šiek tiek paaukštinti, kad stogo elementai nekirstų pusiau durų, langų ar švieslangių angų. Išvalius nuo griuvenų donžono I a. ir iš II a. dalies susiformuotą erdvę, kurią būtų galima panaudoti muziejui.

Variantas turi neigiamų pusių. Šioje pilies dalyje pradėtų dominuoti ne svarbiausias elementas - donžonas - o didelių išmatavimų stogų plokštumos, kurių viename kampe lyg dūmtraukis kyšotų jo pietryčių kampas.

b) Antrasis variantas numato beveik visišką donžono atstatymą. Tik be kuorų viršuje, kurie rodomi arch. S. Lasavicko projektuose. Šis variantas turi daug teigiamų pusių. Pirmiausia jis dominuotų ne tik pilyje, bet ir kraštovaizdyje. Pilis labiau įgautų buvusią išvaizdą, labiau išryškėtų kiemo erdvės uždarumas. Be to, donžone galima būtų įkurti nemažo muziejaus, taip reikalingos šiam regionui įstaigos, ekspozicija. Pasiūlymų autorius labiau linkęs realizuoti šį variantą. Nors pasiūlymus apsvačiusi Paminklų restauravimo projektavimo instituto Mokslinė metodinė taryba, autorius argumentų dėl donžono atstatymo galutinai įtikinta nebuvo, tačiau pritarė tolimesniems jo optimalaus sprendimo paieškoms. Todėl dabartiniu metu ruošiamas donžono atstatymo eskizinis projektas. Visiems kitiems autoriaus pasiūlymams minėta taryba pritarė, pradėti sudarinėti darbo projektai ir vyksta darbai.

9. Likusių abiejų bokštų - žemutinių įvažiavimo vartų rytinėje ir gynybinio pietinėje sienose apsaugos priemonės maždaug vienodos. Ant bokšto restauruoto pirmojo aukšto jau uždėta gelžbetonio plokštė. Ji bus paliekama. Pietinio gynybinio bokšto pirmasis aukštas įleistas į pylimą ir išliko pilnai. Bokšto apsaugoje galimi du variantai. Kad šis bokštas išryškėtų pietinėje išklotinėje, reikėtų atstatyti antrąjį jo aukštą. Tačiau bokšto antrojo aukšto neliko ir pėdsakų ir jį teiktų atstatyti, pasiremiant vien analogijomis. Tai neigiama metodikos pusė. Todėl paruoštas ir antrasis variantas, numatantis dabar esamame aukštyje uždėti gelžbetonio plokštę.

Abu bokštus galima bus panaudoti muziejui ar kitiems poreikiams.

Vadovautis minėtais principais buvo paruoštas paminklotvarkos darbų pasiūlymas, kuriais ir vadovaujama tolimesniame darbe. Jau paruošti šiaurinės ir pietinių gynybinių apvadinių sienų fragmentinio restauravimo-konservavimo darbo brėžiniai. Prie jų prisidėjo inžinierius T. Kneižys. Darbus pilyje vykdo Valstybinė kultūros paminklų restauravimo įmonė „Smalė“. TŽ

BŪTINA TĖSTI MEDININKŲ PILIES ATSTATYMA

Jonas Dainauskas
Istorikas

Medininkai nelemtai visam pasauliui 1991 m. liepos 31 d. pagarsėjo nepaprastai žiauriu Lietuvos muitininkų nužudymu. Tai yra labai sena Lietuvos vietovė su išpūdingais didelės pilies griuvėsiais. Medininkai buv. miestelis, dabar kaimas (1986 m. 543 gyv.) apie 32 km. į pietų nuo Vilniaus, prie Ašmenos

vieškelio, Kuosinės upelio slėny. Apie 3 km. į rytus nuo Medininkų kaimo eina dabartinė Lietuvos-Gudijos siena. Lietuvių Enciklopedijoje ši vietovė vadinama Medninkai, tačiau ta vietovė Lietuvoje bei išėivijoje yra painiojama su Medininkų vietove Žemaitijoje, buv. Žemaičių vyskupijos rezidencija, vėliau pavadinta Varniais. Kryžiuočių kronikos tas abi vietoves vadina: Mednicken, Medenike. Dabar ta vietovė Rytų Lietuvoje dažniausiai vadinama Medininkais. Abi tos vietovės kryžiuočių gana ilgai buvo vis puolamos. Rytų Lietuvos Medininkai yra Medininkų aukštumoje, kurioje yra aukščiausia vieta Lietuvoje: Juozapinė - 292.5 metrų aukščio ir kurioje nuo gilos senovės buvo gyvenvietės bei pilys: Medninkai, Ašmena, Halšia (Alšėnai), Kriavas. Pastarosios trys pilys dabar yra Gudijos respublikos teritorijoje.

Šiaurinė siena – vidaus fasadas.

Nuotr. M. Sakalausko.

Istoriko Strykovskio teigimu, Medninkų pilis 1313 metais jau stovėjo, tačiau kada ji buvo pastatyta - nežinia. Kryžiuočių kronikininko Petro Duisburgiečio Prūsų kronikoje užrašyta, kad 1320 m. kryžiuočiai buvo įsiveržę į Medninkų apylinkes, bet nesėkmingai, nes Lietuviai, įvilioję kryžiuočius į klampų mišką ir juos sumušė. Tame mūšyje žuvo 29 ordino broliai ir ordino magistras Henrikas Plockietis. Tai buvo didelis lietuvių laimėjimas, bet pasaulis apie jį veik nieko nežino, panašiai kaip ir apie dar didesnę lietuvių laimėjimą Saulės mūšyje, kuriame 1236 m. žuvo Kalavijuočių ordino net 48 broliai ir jų magistras Volkevinas (po to Kardininkų ordinas buvo priverstas prisijungti prie Kryžiuočių ordino, nes neturėjo jėgų savistoviam buvimui).

Tuo tarpu rusų kunigaikščio Aleksandro Neviškio 1242 m. mūšis su to ordino kariuomene prie Peipuso ežero, kuriame žuvo 24 ordino broliai, yra išgarsintas visame pasaulyje, kaip didžiausias rusų laimėjimas prieš vokiečių ordiną, ypač Sovietų režisieriaus Eizenšteino pastatytu 4 valandų filmu „Aleksandr Nevskij“ ir kompozitoriaus S. Prokofjevo muzika.

1386 m., Jogailai išvykus į Krokuvą užimti Lenkijos karaliaus sosto, didysis ordino magistras Konrad Zollner von Rottenstein puolė Lietuvą, pro Medninkus pasiekdamas net Ašmeną. Medninkai minimi ir 1392 m. kryžiuočių žygyje prieš Lietuvą. 1398 m. pasirašant Salyno sutartį su kryžiuočiais, dalyvavo ir Medninkų pilies seniūnas. 1402 komturas von Helferstein, apėjęs Vilnių, Medninkų pilį sudegino. Tai, berods, buvo paskutinis Kryžiuočių ordino žygis prieš tą sritį. Nuo to laiko Medninkų pilis netenka savo karinės reikšmės Lietuvai ir pasilieka vien Lietuvos valdovų rezidencija.

Yra žinomi du Vytauto laišakai (1415 ir 1426 m.) rašyti Medninkuose. Juose gyveno Kazimieras Jogailaitis, jo sūnus, Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras, Aleksandras. Žigimantas Senis 1514.III.28 d. Medninkus atidavė kunig. Vosyliui Žilinskui. 1517 m. imperatoriaus pasiuntinys Heberšteinas savo atsiminimuose rašo, kad Medninkų pilis tada buvo apleista. 1554 m. mokesčių tarifu Medninkai turi mokėti 5 kap. grašių mokesčių. 1655 m. rusams įsiveržus į Lietuvą, Medninkų pilis buvo apgriauta. 1812 m. Napoleono kariai Medninkus sudegino. Lenkų valdymo laikais Medninkai visai nuskurdo. Atgautuose Medninkuose lietuviai 1939 m. rado tik lenkų laikais pastatytą mokyklą, bet ją 1941 m. išvakarėse girti vokiečių kareiviai sudegino. 1939 m. Medninkų apylinkėse buvo rasta dar daug lietuviškai kalbančių žmonių, net ir nutautėję tada buvo palankūs Lietuvai.

Medninkų pilis stebina savo didumu. Jos mūrai, sudarydami nelygų keturkampį, užima 2 hektarus, o su apsauginiais grioviais ir pylimais - 6.5 ha. Medninkų pilis yra aptvarinio (gardo) tipo, kaip Kriavo ir Lydos pilys. Visos keturios mūro sienos ir jų kampai, ne-

skaitant kelių išgriuvusių tarpų, yra ištisai išlikusios. Pamatai iš lauko akmenų. Aukščiau panaudotos lietuviško tipo brauktinės plytos nevienodų formatų. Sienų aukštis siekė 10-11 m., storis 1.50-1.85 m. Pilis aiškiai statyta prieš šaunamųjų ginklų įsigalėjimą, nes nuo tada (XV a.) sienos buvo statomos storesnės. Išliko 2 bokštų griuvėsiai. Didysis - penkių aukštų donžonas - kiekviena aukšte turėjo du gyvenamus kambarius.

Aptvarinės sienos viršuje buvo apie 280 šaudymui angų, ties kuriomis iš vidaus ėjo šaulių galerija. Pilies kieme buvo mediniai pastatai. XV a., į pilies kiemą buvo perkelti M. dvaro pastatai, išlikę ten iki XX a. pradžios. Lenkų laikais pilies sienas ir donžoną buvo bandoma konservuoti. 1955-56 ir 1960-62 d. Medninkų pilies sienas, vartus, įvažiavimus bei pastatų liekanas tyrinėjo architektai ir archeologai. 1974 m. pilyje buvo įrengta nuolatinė istorijos ekspozicija, pradėta dalinai restauruoti donžoną. 1991 m. Medninkų pilyje ir Juozapynės kalvoje buvo paminėti karaliaus Gedimino metai. Parengti projektai atstatyti donžoną ir jame įrengti to krašto muziejų.

Dabar tos pilies išlaikymu susirūpinta rimtai. L. Paminklų restauravimo ir projektavimo institutas paruošė visos pilies konservavimo ir restauravimo detalių projektą. Virš šiaurinės sienos pradėta montuoti apsauginį stogą. Savaimė suprantama, kad pilies vartų bei rūsių sutvarkymui dar yra reikalingi papildomi archeoliniai tyrinėjimai.

Svarbiausia yra tai, kad didžiausia senosios Lietuvos pilis su palyginamai dar gerai išlikusiomis sienomis stovi šiandieną „dievų bei žmonių“ pamirštame Lietuvos žemių kampe, kur senosios Lietuvos didybės paminklo išlaikymas, o ypač dalinis, bet neatidėliotinis restauravimas, patraukdamas turistus į pilį bei apylinkes, neabejotinai prisidės prie tos apylinkės lietuviškumo stiprinimo ir ugdymo. Prie to darbo sėkmingai gali prisidėti ir mūsų išeivija, paremdama, pavyzdžiui, tos pilies donžono bei jo vartų atstatymą.

Didinga senosios Lietuvos pilimi didžiuojasi ir gerokai nutautėję „vietiniai“, kuriems kaip tik reikia parodyti, kad toji didinga pilis buvo Lietuvos bei lietuvių pilis ir kurios senieji gynėjai kalbėjo lietuviškai. TŽ

LAIŠKO IŠ LIETUVOS IŠTRAUKA

Džiaugiuosi, kad žurnalas *Technikos Žodis* nors ir labai sunkiai, bet išeis. Pas mus jis būtų beviltiškai įstrigęs. Gal nebūna labai įžūlu iš mano pusės, jei paprašysiu Jus paskirti Lietuvai 4-5 egzempliorius. Pirmiausia S. Mikulionio šeimai, po to J. Albertavičiui, dar būtų gražu A. Jociui ir N. Kitkauskui. O jeigu būtų atliekamas – man. Kitkauskas skambino prieš kelias dienas, teiravosi apie žurnalo likimą, prašė perduoti Jums, kad bokšto atstatymo programa dar sykį aptarta ir oficialiai pavirtinta. Anksti pavasarį turi būti pradėti kasinėjimo darbai.

Vida Lebedaitė

1993 METAI - KARALIAUS MINDAUGO METAI!

Marijus Blynas
Istorikas

Nep. Lietuvoje Lietuvos valstybės įkūrėjas karalius Mindaugas liko visuotinai užmirštas... Nei vienas paminklas nebuvo jam pastatytas, nors jis - pirmasis ir (deja) paskutinis Lietuvos karalius. Mindaugas turėjo Romos popiežiaus oficialiai pripažintą karaliaus titulą ir jam pasiūstą karūną. Anais laikais tai reiškė tą patį, ką dabar pvz., priėmimas į Jungtinių Tautų organizaciją.

Naujai atsikuriančioje laisvoje Lietuvoje Mindaugo istorinė reikšmė ir svarba Lietuvai buvo teisingai suprasta ir įvertinta. Istorikams nustačius tikrąją Mindaugo karūnavimo datą - dieną: 1253 metų liepos 6-ji buvo paskelbta valstybine švente!

Jau 1990 metais, minint Mindaugo karūnacijos 737 metines, ant aukščiausios Lietuvos vietos (292.5 m - 965.25 pėdų) - Juozapinės kalvos pastatytas akmuo su iškalta Mindaugo karūna, jo ženklų ir 1253 m. data. Vėliau nežinomi piktadariai atvažiavę iš sovietų Gudijai atiduotos Lietuvos dalies, bandė tą akmenį nuversti... Kas tie vandalai - iki šiol nėra žinoma.

Lietuvoje yra stengiamasi pastatyti Druskininkuose karaliui Mindaugui paminklą, pagal V. Kašubos projektą. Deja, man iki šiol neteko matyti to būsimąjo paminklo vaizdo. Taipgi, kodėl Druskininkuose? Nemanau, kad Druskininkai galėjo būti kokia ypatinga vietovė jo laikais. Iš viso, tai naujesnių laikų miestelis. Tačiau, aišku, karaliui Mindaugui yra verta paminklus statyti visur, nors gal geriausiai tiktų Vilniuje, kurio jis buvo Pradininkas! Jis ten statydino Katedrą ir tvirtino gynybą (Žiūr. knygoje „Rytų Lietuva“ 1980 m. ir „Lietuvos Senovės Paminklai“, išl. 1982 m.).

Mano jau senai siūlyta (1975 m.) laikyti Vilniaus (sostinės) įkūrimo datą 1250 metus! (ne 1323 - kaip iki šiol laikomasi).

Kita tinkamiausia vieta Mindaugui pagerbti - tai Medininkai. Nors nėra visai tikra, bet Medininkai (vietovė) gal jau egzistavo Mindaugo laikais, nors pilis tikriausiai pastatyta 13 amž. pabaigoje (?). Medininkų kaimelis ir pilis yra apie 32 km nuo Vilniaus į pietryčius, prie kelio į Ašmeną, Minską. Kaimelis yra mažas, gal apie 500 gyventojų, bet pilis yra didelė. Ji stovi Kuosinės upelio slėnyje, gana pelkėtoje vietoje. Už 3 km

nuo Medininkų kaimo yra dabartinė Lietuvos - Gudijos siena, faktiškai Stalino Lietuvai primesta, palikusi Gudijai istorines Lietuvos žemes ir pilis: Krėvą, Lydą, Gardiną... Sovietų ir gudų pastangomis lietuviškumas ten baigiamas išnaikinti...

Dėl Medininkų pilies - tai nėra žinomas jos pastatymo laikas. Istorikas Strykovskis teigė, kad 1313 metais Medininkų pilis jau egzistavo (?). Kryžiuočiai 1320 m. buvo pasiekę Medininkų apylinkes, bet lietuviai juos tuomet sumušė! Todėl karaliaus Mindaugo pagerbimui ir prisiminimui paminklo - akmens pastatymas Medininkų apylinkėje yra sveikintinas ir pagirtinas žygis.

Vienok, reikėtų ko nors didesnio šiam Lietuvos valstybės įkūrėjui pagerbti. Lietuvoje yra iškelta mintis pradėti atstatydinti Medininkų, pilį, kuri yra palyginti gerai išlikusi. Ji yra viena iš seniausių Lietuvos pilių! Pilis yra didelė, nes užima 2 hektarų plotą, gi su apsauginiais grioviais bei pylimais apie 6.5 ha. Ji yra vadinamo gardinio - aptvarinio tipo, panaši į Krėvos ir Lydos pilims, tik didesnė. Pilį tvirtino 4 bokštai. Du iš jų yra iš dalies išlikę. Pats didžiausias šiaurės - rytų bokštas turėjo 5 aukštus ir siekė iki 30 metrų (99 pėdų) aukščio. Jo dalis yra išlikusi su aiškiai matomomis bokšto statybos ypatybėmis: perdengimo (lubų - grindų) rąstų guoliais - skylėmis ir net viršutiniojo aukšto skliautų žymėmis. Taigi 5-tasis aukštas turėjo mūrinius skliautus ir virš jo čerpėmis dengtą stogą. Yra rengiamas šio bokšto - donžono atstatymo projektas. Numatoma taipgi gerai ištirti visą pilies plotą, kas su laiku padės nustatyti tikrąjį pilies pastatymo laiką.

Medininkų pilyje geriausiai išliko pilies sienos. Jos aukštos, iki 10-11 metrų (33 pėdų) ir apie 1.5-1.85 m. storumo (4.95 pėdų). Mūrytos iš akmenų ir plytų. Turėjo net apie 280 šaudymo angų - mūrytų iš plytų (visai panašiai kaip Lydos pilies).

Medininkų pilis iki šiol stovėjo apleista. Lenkų okupacijos laikais bandyta pilies liekanas užkonservuoti. Sovietų valdžios metu 1955-56 ir 1960-62 pilį tyrinėjo Lietuvos architektai, archeologai. Tačiau buvo restauruotos tik kelios arkos... Paskutiniojo karo metu nacių vokiečiai pilies kieme įrengė belaisvių stovyklą. Pietinio bokšto likučiuose jie padarė šaudmenų sandėlį, kurį vėliau susprogdino. Sprogimas išardė grindinį ir sujaukė kultūrinius sluoksnius.

1992 metais - padaryti kasinėjimai pilies kieme. Rasta strėlių antgalių bei puodų šukių. Manoma, kad tai net nuo kryžiuočių laikų.

Karaliaus Mindaugo karūnacijos sukakčiai artėjant (1253-1993), jo karūnavimo 740 metų atminimui paminėti, tiktų tikrai rimtai pradėti Medininkų pilies restauravimo darbus! Pirmoje eilėje atstatant įspūdingą donžoną - 5 aukštų pagrindinį bokštą, kuriame senovėje tilpo gyvenamosios patalpos.

Virš to aukšto bokšto iškelta Lietuvos vėliava primintų visiems kieno čia istorinis palikimas! Keista yra, kad mes visi giedame Lietuvos Himno žodžius:

„Iš praeities tavo sūnūs

Te stiprybę semia“, tačiau iki šiol nei vienas mūsų išeivijos fondų (Nei liet. Fondas, nei Tautos Fondas) nepaaukėjo nei vieno cento Lietuvos senovės paminklų atstatymui.

Lietuvoje tuo reikalu dirbama, bet, aišku, labai trūksta lėšų, šiuo pereinamu laikotarpiu. Jei vieni ar kiti skiria lėšas dūdų įsigijimui (gal ir reikia!), ar net į Everesto kalną įkopimui (pasauliui dabar tas nebesvarbu - per daug jau ten yra užlipę), tai reikėtų neužmiršti ir Lietuvos senovės paminklų!

Pavyzdžiui atstatyta Trakų pilis pasidarė visos tautos pasididžiavimu. Net svetimtaučiai tuo džiaugiasi. Vokiečiai žurnalistai-ės rašė, jog „Die Burg ist perfekt restauriert und so hubsch, das man richtig albom werden kann...“ (Pilis puikiai atstatyta ... tokia graži... (Žiūr. „Brigitte“ 1992 m. geg. mėn.).

Lietuvos senovės paminklų - pastatų atstatymas turėtų būti visos lietuvių tautos garbės reikalas!

Mindaugo metais (1993 m.) reikėtų prikelti iš griuvėsių Medininkų pilies bent vieną - didįjį bokštą.

Amerikos lietuvių Fondai turėtų tą prisiminti ir rimtai lietuvių pastangas Lietuvoje paremti!

***

P. S. Apie karalių Mindaugą ir Medininkų pilį rašyta knygoje: „Rytų Lietuva (1980 m.) Lietuvos Senovės Paminklai“, išl. 1982 m. Žiūr. „Karal. Mindaugas - Vilniaus Pradininkas“ psl. ir „Medininkų Pilis“, 64 psl. bei „Lietuvos Senovės Palikimas“ 1987 m. 4-15 psl.

***

P.S. Kaip viena iš geriausiai išlikusių Lietuvos pilių, Medininkų pilis galėtų būti bent dalinai rekonstruota, atstatant kelis pagrindinius bokštus ir kelias sienas. Vilniaus miestui vis didėjant, čia galima būtų įrengti vilniečių poilsio vietą. Su laiku ši įdomi pilis turėtų būti pilnai rekonstruota ir Medininkai pamažu atgautų savo senąją reikšmę!

Buvusios pelkės vietoje, jei įmanoma, turėtų būti iškastas ežerėlis (galimas dalykas, kad senovėje toji pelkė buvo kaip ir ežerėlis...), ir tuo būdu Medininkai taptų tikrai gražia poilsio bei vertingo senovės paminklo vietoje! TŽ

MEDININKŲ PILIS

J. Jurginis
Istorikas

AKMENYS IR ŽMONĖS

Paskutinį kartą Medininkų pilyje lankiausi 1983 metais per saulėtą Gegužės šventę. Norėjau apžiūrėti pilies griovį, vadinamą fosa, tokiu laiku, kai sniegas jau ištirpęs, o medžiai su krūmais dar tik sprogsta ir jų lapai neužstoja vaizdo. Pilies vartus radau atrakintus ir kieme saulės atokaitoje besišildančią senutę - pilies saugotoją. Ji sėdėjo pašalėje medinio, gana dailaus namelio, kurio viename gale įrengta Lietuvos pilių nuotraukų ir brėžinių parodėlė. Pasveikinta su labu rytu, senutė pabudo iš snaudulio, pavadino mane ne tik ankstyvu lankytoju, o net svečiu nebuvėliu ir paprašė užėiti į vidų. Pagyrę orą, kalbą pasukome apie lankytojus.

Pilies lankytojus ji skaičiuojanti tik apytikriai ir mananti, jog kasmet jų esti apie keturis ar penkis tūkstančius ir, lyg apgailėstaudama, pridūrė, kad mažoka. Jos saugoma pilis esanti neįdomi. Kas matė Vilnių, Trakus ar Gardiną, tam Medininkuose nesą ko žiūrėti: akmenų mūras, tuščias kiemas - ir daugiau nieko. Pilies lankytojai - daugiausia moksleiviai ir studentai, atvykstantys ir išvykstantys triukšmingais pulkais, vadinamais ekskursijomis. Ekskursantai ieško įdomybių. Jie lenda pro pamatų skylę ir lipa į vienintelį pilies bokštą, tačiau grįžta nepatenkinti: neradę nei paslaptinių rūsių, nei urvų, kuriuose veistųsi šikšnosparniai ar gyventų vaiduokliai. Reta apie kurį, nors ir skurdų, piliakalnį nešnekama, kad jame nugrimzdęs dvaras ar bažnyčia, kad ten vaidenasi pakaruoklis, pakerėta karalaitė ar gyvas užkastas neklaužada bajoras, o čia esą tyku.

Senutė kaltino rašytojus, kad jie pilimi nesidomi ir tokių pasakojimų neužrašo. Ne jos esąs reikalas šviesti turistus, bet jei būtų išleista knygelė, ji galėtų pasiūlyti įsigyti ir pasiskaityti. Aš nutylėjau, kad esu didoko rašinio apie Medininkus autorius ir kad tas rašinys paskelbtas knygoje „Lietuvos pilys“, išleistoje 1971 m. (Atskira knygele rašinys išleistas 1984 metais.) Senutei įgrįsę turistų priekaištai, kad ji sauganti mūre išlikusius bei išvirtusius akmenis, kurie nežinia kada ir iš kur atsirado, kurie neauga ir nesensta, apie kuriuos nėra ką pasakoti.

Kad Medininkų pilis mažai lankoma, kad apie ją kalbama kaip apie neįdomią ir vienišą, kalti kultūros paminklų saugotojai ir propaguotojai. Etnografai ir

Vakarinė siena – vidaus fasadas.

Nuotr. M. Sakalausko.

architektai dažniausiai tiria daiktus ir apie juos rašo, pamiršdami žmones - tų daiktų kūrėjus ir vartotojus. Į tai, kas Medininkuose išlikę, reikia žiūrėti keliautojo tyrinėtojo - vadinasi, kraštotyrininko - akimis.

Pažvelgę į pilį, matome, kad ji pastatyta ne kalvoje, ne pelkės saloje ir ne lygumoje, o šlaite, kurio pakilioji vieta pietų pusėje, o nuolaidžioji - šiaurės. Pilis statyta labai nepatogioje vietoje, tuo ji išsiskiria iš kitų Lietuvos pilių. Ją iš visų pusių juosia platus ir gilus griovys. Pietinėje pusėje iškastas gilesnis griovys, o šiaurinėje, atgręžtoje į Vilniaus - Minsko plentą, prie pelkės, jis kastas ne taip giliai ir iš žemių supiltas aukštas ir labai status pylimas, kurio viršūnėje iš akmenų išmūryta siena. Pilies kiemas nelygus, į pietus jis pakilesnis, nors kaip tik iš šios vietos griovio žemės neštos ir piltos į šiaurinę pusę, stengiantis kiemo paviršių išlyginti. Pakilesnėje vietoje žemė kieta, o nuolaidesnėje - minkšta, durpinga.

Kas ir dėl ko Medininkų pilį statė tokioje neparankioje vietoje? Juk vienoje šlaito pusėje grioviui

iškasti ir kitoje iš griovio žemių šlaitui supilti reikėjo daugybės darbo. Inžinieriai apskaičiavo, kad žemių iškasta apie 65 tūkstančius, o lauko akmenų atvežta 18,5 tūkstančio kubinių metrų. Žinant, kad dirbama buvo tik kastuvais ir neštuvais, galima apskaičiuoti, kiek darbo dienų reikėjo grioviui iškasti ir sienai išmūryti. Sunkiau pasakyti, kiek vyrų, arklių ir vežimų reikėjo akmenims surinkti ir į statybos vietą atgabenti. Apie žmones ir apie jų darbą pagalvojus, darosi aišku, kad Medininkų pilį pastatyti buvo galima tik esant valstybei su stipriu valdovu ir kad ji negalėjo atsirasti anksčiau negu Mindaugas tapo monarchu.

Kelis šimtus metų pilis netarnavo karo reikalams, o grioviai tebėra, galima sakyti, sveiki, užverstas tik įvažiavimas toje vietoje, kur turėjo būti pakeliamas arba kitoks tiltas. Sienos neišgriautos ir akmenys neišgrobstyti. Reikia manyti, kad prie pilies nesikūrė miestas, o valstiečiai akmenų užtektinai turėjo savo laukuose. Pilis liko vieniša.

Kažin kuris valdovas ją statė ir dėl ko? Aišku,

pilis turėjo karinę gynybinę paskirtį. Bet kaip ji galėjo būti ginama, jeigu turi tik vieną bokštą, išmūrytą sienos šiaurės rytų kampe? Ji galėjo būti ginama šaudant ne iš kampinių, ne iš sienos išsikišusių bokštų, o nuo sienos viršaus. Gal pilis statyta tuo metu, kai šaunamasis ginklas dar nebuvo paplitęs, o buvo naudojamas svaidomasis?

Kronikų žiniomis, kryžiuočiai Gediminą nušovė (1341). Tai galėjo būti atsitiktinumas. Žalgirio mūšyje buvo kaunamasi šaltaisiais ginklais, keli kryžiuočių paleisti šūviai iš patrankų pėstininkų ir raitelių neišgąsdino, nors sviediniai jau buvo špinžiniai ir atstojo akmeninius rutulius, bet dar nesproginėjo. Jie tiko pilių sienoms griauti. Ar buvo Medininkų pilies siena griauta stengiantis pramušti skylę ir kurioje vietoje, reikia atidžiau panagrinėti.

Išlikusią apsauginę sieną turi ir Trakų salos pilis, bet ji mūryta kitaip. Vadinasi, mūrijo kiti meistrai ir kitu metu. Iš akmenų dėjimo ir plytų rišimo būdų sprendžiame apie statybos techniką, statytojų estetiką ir, svarbiausia, gyventojų tikslus. Tada akmenys prašneka apie žmones.

Savo pobūdžiu, įrengimais, taip pat statyba Medininkų pilis gimininga Lydos ir Krėvos pilims. Šios trys pilys greičiausiai ir amžiaus vienodo. Skirtumas tik tas, kad Lydos ir Krėvos pilys stovi gyvenvietėse, kurios virto miestais, o Medininkų net kaimu pavadinti negalima. Dabar Medininkai - plotu didžiausia pilis Lietuvoje; šalia jos pakilesnėje vietoje stovi bažnytelė ir keli gyvenamieji namai bei ūkiniai pastatai. Ši gyvenvietė turėjo kuo nors pasižymėti jau iki krikščionybės įvedimo (1387 m.), nes, aprūpinant klebonus žemėmis, Vilniaus vyskupystėje buvo įsteigtos tokios parapijos: Ukmergės, Maišiagalos, Nemenčinės, Medininkų, Krėvos, Obolų ir Haino (Aino). Matyt, parapijų centrais parinktos gyvenvietės, kuriose buvo medinės pilys, vėliau virtusios piliakalniiais, arba mūrinės, virtusios griuvėsiais. Vadinasi, Medininkų gyvenvietė galėjo būti menta, tačiau vienokia ar kitokia pilis čia vis dėlto jau turėjo stovėti. Senuose šaltiniuose Medininkai vadinami žeme. Tokiu vardu buvo vadinamos gentinės kunigaikštystės.

Aplink pilį yra kūręsis Medininkų miestas. Įsteigus parapiją, čia turėjo būti pastatyta ir bažnyčia. 1486 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras užrašė savo sakalininkui Kostiukui keturias kapas grašių: dvi iš Ašmenos ir dvi iš Medininkų karčemų. Karčemų laikytojai turėjo mokėti didžiajam kunigaikščiui mokesť, kuris būdavo ne tik renkamas, bet ir valdovo valia perleidžiamas. Karčemų buvimas Medininkuose rodo, kad jie, nors ir trumpai, buvo miestas, tik neturėjo miesto savivaldybės teisių. Lietuvos Metrikoje ir kituose valstybinio pobūdžio šaltiniuose nėra nei žinių, nei užuominų apie Medininkų miestiečius.

Didelei gyvenvietei kurtis vieta čia nepatogi. Arti nėra nei upės, nei ežero. Vietos gyvenimą, matyt, lėmė pro pilį einančio kelio reikšmė. Keliai, kaip ir upės, labai lėtai keičia savo vagą. Jie tiek dabar, tiek tolimoje praeityje buvo ne tik naudingi, bet ir pavojingi: jais keliaudavo pirkliai ir kariai. Kraštui nuo priešų karių apsaugoti prie kelio, jungusio Lietuvą su Rusia, greičiausiai ir atsirado Medininkai. Toliau už jų stovėjo kita Lietuvos pilis - Ašmena. Senasis kelias dabar ištiesintas ir paverstas plentu. Tarp jo ir pilies - pieva.

Medininkų vardas sako, kad kadaise čia turėjo būti miškas, nes „mede“ vadinamas didelis miškas arba giria, o „medininku“ - miško sargas, eigulys - tas, kuris mišką sergėja.

Tai, kad pilis vieniša, išėjo jai į naudą. Jeigu aplink ją būtų išaugusi didelė gyvenvietė arba miestas, vargiai ji būtų išlikusi tokia, kokia yra šiandien. Ją griovė tik per Pirmąjį pasaulinį karą, kai vokiečių okupaciniai pareigūnai įsakė valstiečiams vežti pilies akmenis ant klampaus kelio. Išvežta akmenų, matyt, ne tiek daug, nes iš visų Lietuvos pilių Medininkų pilis nukentėjo mažiausiai. Ji nebuvo ir perstatinėjama - jai priklausio seniausios Lietuvos pilies vardas.

Medininkų pilis stovi 32 km nuo Vilniaus centro. Ją, kaip senovės paminklą, „atrado“ XIX a. pirmosios pusės Vilniaus rašytojai romantikai - Mykolas Balinskis (1794-1864) ir Vladislavas Sirokoplė (1823-1862). M. Balinskis apie pilį užsiminė, kalbėdamas apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero (1440-1492) sūnų Kazimierą, katalikų bažnyčios po mirties paskelbtą šventuoju. Jis teigė, kad karalaitis dažnai gyvendavęs šioje pilyje ir ta pačia proga aprašė, kaip ji atrodė. Pilis esanti pono Apolinaro Grabovskio nuosavybė, susidedanti iš kelių medinių pastatų, apjuostų aukšta mūro siena. M. Balinskis pateikė sienos matavimo duomenų, taip pat savo samprotavimų apie pilies sienas, bokštus ir vartus.

V. Sirokoplė į savo knygą įdėjo Medininkų pilies piešinį ir poetiškų samprotavimų apie tai, kas šioje pilyje gyveno. Jis vaizdavosi, kaip čia tarp sienų ir bokštų vaikščiojo šlubčiodamas Algirdas, tamsaus veido, kumpa nosimi, ilga barzda ir išmintimi spindinčiomis akimis. Daug kartų čia buvojęs Jogaila bei kiti kunigaikščiai. Jis net nori pritarti devynių tomų Lietuvos istorijos autoriui Teodorui Narbutui (1784-1864), kad karalaitis Kazimieras miręs ne Vilniuje, kaip daugumas istorikų teigia, o Medininkuose. Pilis buvusi Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero vasaros rezidencija, kurioje jo vaikus mokęs garsusis lenkų istorikas Janas Dluogošas (1415-1480). Kada pilis statyta - V. Sirokoplė neketino spėti, tik paminėjo, kad ji labai sena, kad apie jos atsiradimą nekalba nei tradicija, nei istorija. Pasak jo girdėtos legendos, Medininkus ir Krėvą siejanti artima giminytė. Abi pilis statę vienu metu dievai ar

milžinai. Jie buvę tokie stiprūs, kad, mūrydami sienas, vienas kitam skolinę įrankius, svaitydami juos iš Medininkų į Krėvą ir atgal, nors tarp tų gyvenviečių - keturios mylios. Į klausimą, kada pilis pastatyta, galintys atsakyti archeologai.

Taigi netiesa, kad Medininkų pilis užmiršta rašytojų ir nepapuošta fantastika. Jos statyboje dalyvavę dievai ir milžinai, o gyventojais yra buvę didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis, lenkų istorikas J. Dlugošas ir, svarbiausia, karalaitis Kazimieras, kuris, praėjęs 120 metų po mirties, buvo paskelbtas šventuoju ir stebukladariu. Visa šita rašytojų romantikų spėjimu pagrįsta išmonė turėjo pajvairinti pilies istoriją. J. Dlugošas mokė Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero vaikus, bet kad jis būtų lankęsis Lietuvoje ir gyvenęs Medininkuose, tokių duomenų jo biografijoje nėra. Kazimieras, kol buvo išrinktas Lenkijos karaliumi (1447 m.), gyveno sostinėje Vilniuje ir keltis į Medininkus, nors ir vasaroti, jam nebuvo reikalo. Išrinktas karaliumi, jis su šeima gyveno Krokuvoje ir į Lietuvą retai kada atvykdavo, ta dingstimi net prieš jį buvo ruošiamas perversmas. Atvažiavęs į Lietuvą, Kazimieras dažniausiai sustodavo Trakuose.

Kur kuris karalius yra gyvenęs ar ilgiau atsistojęs, istorikai sprendžia iš itinerarijo (sustojimų kalendoriaus). Jeigu didysis kunigaikštis duodavo kam nors raštą, jame pažymėdavo davimo datą ir vietą. Iš to sužinome, kad Jogaila yra buvęs Lydoje, Vytautas kalėjo ir Kęstutis žuvo Krėvoje, Kazimieras 1453 ir 1456 m. buvo apsistojęs Anykščiuose. Nėra žinios, kad jis būtų davęs kam nors raštą Medininkuose. Venecijos, pasiuntinys A. Kantarinis aprašė, kad jis 1477 m. ankstyvą pavasarį Kazimiero buvo priimtas Trakuose. Tas pats A. Kantarinis 1474 m. buvo Liubline ir aplankė keturis ten besimokančius Kazimiero sūnus, kurių mokytoju tuomet buvo greičiausiai ne J. Dlugošas, o Kalimachas (Buonacorsi), akademijos Romoje steigėjas, popiežiaus Pauliaus II persekiojamas atbėgęs į Lenkiją ir miręs Krokuvoje 1496 m. Rašytojams romantikams, Lietuvos istorijos gerbėjams, atrodė neįtikėtina, kad Medininkų pilyje nebūtų gyvenęs karalius su karalaičiais.

V. Sirokoplės manymu, XVI a. pradžioje pilis jau buvusi apleista. Šalia jos stovėjusi vienuolių karmelitų ar augustijonų bažnyčia, bet kada čia gyvenę vienuoliai ir kada išnykęs jų vienuolynas, jis nežinąs. 1812 m. bėgdama prancūzų kariuomenė buvo susimetusi į pilies kiemą pasišildyti ir šildėsi griaudama ir degindama medinius jos pastatus.

M. Balinskis XIX a. pradžioje pilies kieme matė keletą medinių pastatų, aukštą keturkampę pilies sieną, o už jos - fosą. Pagal jo matavimus siena buvo

249 uolekčių ilgio, 195 uolekčių pločio ir 16 uolekčių aukščio. Seniau, žinoma, ji buvusi daug aukštesnė. Sienos storis - daugiau kaip dvi uolektys; jos šiaurės rytų kampe - bokšto griuvėsiai. Bokštas kvadratinis, buvęs daug aukštesnis, trijų aukštų, kiekviename aukšte galėję būti po du kambarius su dideliais langais. Dar laikėsi senieji laiptai, kuriais iš apačios galima buvo užlipti į pirmąjį aukštą.

Tokia pilis, kokią matė ir aprašė M. Balinskis, išliko iki mūsų dienų. Todėl kiti autoriai, domėjęsi pilimi, savo aprašymuose pateikdavo skirtingų išpūdžių, bet ne naujų duomenų. Trumpai aprašytas pilies vardas pateko į enciklopedinius žodynus ir kraštotyros vadovus.

Lenkijai valdant Vilniaus kraštą, pilies griuvėsiai tvarkyti, siena saugota, tačiau didesnių lauko tyrinėjimų nebuvo. Tarybiniais istorikams ir kraštotyrininkams ilgokai teko verstis tomis pačiomis iš anksčiau paveldėtomis žiniomis. Po Didžiojo Tėvynės karo istorikas Romualdas Šalūga apie Medininkus paskelbė net du beveik niekuo nesiskiriančius straipsnius. Nauja juose buvo tai, kad autorius plačiau ir vaizdingiau pateikė kronikų žinias apie Medininkų kraštą ir kryžiuočių žygius į pilį. Tokios žinios padeda suprasti pilies reikšmę valstybės gyvenime ir bent apytikriai nustatyti jos atsiradimo laiką.

Daug pilies paslapčių ėmė aiškėti, 1955-1956 ir 1960-1962 m. architektui S. Lasavickui ir archeologui K. Mekui pradėjus lauko tyrinėjimo ir griuvėsių konservavimo bei restauravimo darbus. Dalis jų surinktų duomenų paskelbta, kita dalis saugoma Paminklų konservavimo instituto archyve. Šiuo metu jau galima ieškoti aiškesnio atsakymo į daugelį klausimų. Išvalius griuvenas, kiek kita kalba prašneko pamatai, bokštai, vartai, gynybinių įrengimų likučiai.

KADA PILIS STATYTA?

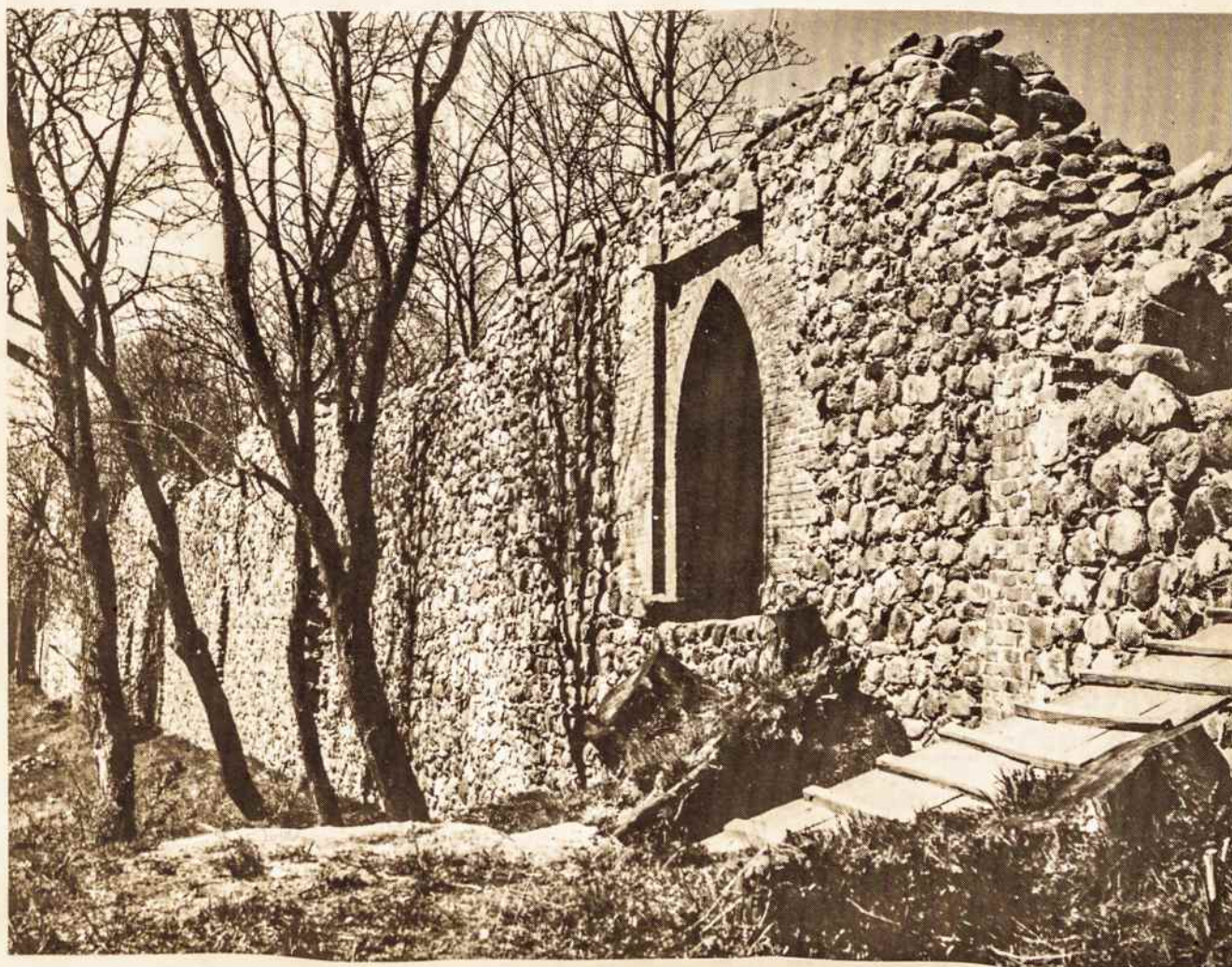
Pirmą kartą Medininkų vardas paminėtas M. Strijkovskio (1547 - po 1586) kronikoje 1311 ir 1313 m., aprašant lietuvių kovas su kryžiuočiais. Lietuvą tuo metu valdė Vytenis, o kryžiuočių didžiuoju magistru buvo Henrikas iš Plocko. Jis surengė keletą didelių žygių į Lietuvą. M. Strijkovskis Lietuvą (Aukštaitiją) skiria nuo Žemaitijos ir Medininkų prie Vilniaus nepainioja su Medininkais prie Varnių. 1311 m. liepos 2 d. kryžiuočiai įsibrovė į sritį, kurią M. Strijkovskis vadina „powiat Salsemienski“. Kryžiuočiai užėmė vietovę ir tris joje stovėjusias pilis; pilis sudegino, daug lietuvių karių išžudė ir 70 bajorų

išsivarė į nelaisvę. Kitais, 1312 metais naujai išrinktas magistras Henrikas Prūsas, arba Karolis Treviras, norėdamas parodyti savo karinius sugebėjimus, pasiėmęs du komtūrus, surengė žygį sausuma ir vandeniui. Ragainės komtūrą Vernerį pasiuntė su laivynu toliau, o pats su kitu komtūru išlipo ir patraukė į Žemaitiją prie Bisėnos pilies. Verneris Nemunu nuplaukė į Lietuvą ir pasiekė „Merzysto“ pilį. Šią žinią M. Strijkovskis paėmė iš lenkų kronikininko Miechovitos, parašėte pažymėdamas, kad Miechovita „Merzystą“ identifikuoja su Merkine (Merecz). Strijkovskis nuo savęs priduria, jog anksčiau čia buvusi pilis. Prieš tai paminėtos vietovės „Salsemlienski“ jis su niekuo neidentifikuoja. Iš kronikininko užrašyto pavadinimo atrodo, kad galėję būti arba Šalčininkai, arba Druskininkai.

Penktajam žygiui Henrikas iš Plocko savo kariuomenę padalijęs į tris dalis ir pasiuntęs į tris sritis (pavietus), kurias M. Strijkovskis vadina:

„Miednicki“, „Krzywiczanski“ ir „Trywiczanski“. Čia jie maisto neradę, nes lietuviai viską iš anksto išs-lapstė, ir prisibadavę turėję grįžti. Lietuvos Medininkai esą 4 mylios nuo Vilniaus. Kad tie Medininkai nebūtų painiojami su Žemaičių Medininkais, M. Strijkovskis, sekdamas Miechovita, pabrėžia, kad jie vieni nuo kitų esą toli. Žemaičių Medininkai nuo Ordino sienos - už 12-13 mylių, o kryžiuočiai sakosi nužygiavę daugiau kaip 100 mylių, vadinasi, jie galėjo pasiekti Vilniaus Medininkus. 1315 m. tas pats Henrikas iš Plocko, užėmęs Bisėnos pilį, nužudęs aštuoniasdešimt lietuvių vyrų, perėjęs į Medininkų sritį ir ją nuniokojęs. Prie žinios M. Strijkovskis parašėte pažymi: „Medininkai, kur šiuo metu Varniai“.

Dusburgo ir Jerošino kronikose Medininkai kaip karinio žygio tikslas pirmą kartą paminėti 1320 metais. Žygis buvo didelis (jam vadovavo pats didysis magistras Henrikas iš Plocko), bet labai

Šiaurinė siena – vidaus fasadas.

Nuotr. M. Sakalausko.

nesėkmingas. Lietuviai įvilioję kryžiuočius į tamsų mišką ir, nepaisydami jų narsumo, sumušę. Žuvę dvidešimt devyni ordino broliai (riteriai) ir pats magistras.

Tą patį įvykį aprašo ir M. Strijkovskis, remdamasis ne Dusburgu, o Miechovita. Jis kartoja žuvusių žymių riterių vardus ir pareiškia, kad mūšis įvykęs Žemaičių Medininkuose, nors vokiečių tyrinėtojai mano, kad tuose Medininkuose, kurie netoli Vilniaus. Mūšio ir pralaimėjimo būta didelio. Kryžiuočių kronikininkai nenurodo žuvusiųjų skaičiaus. Jie tik pamini savo brolius, ordino riterius, kurių paprastai į žygį vykdavo nedaug. Kitas šaltinis teigia, kad mūšis įvykęs sekmadienį ir kad žuvę 22 broliai ir 200 karių. Jeigu 1313 m. žygis į Medininkus nepavyko, tai 1320 m. didysis magistras galėjo jį pakartoti. Prieš Žemaičių Medininkus tokio didelio žygio nereikėjo rengti - jie buvo lengviau pasiekiami ir nuniokojami. XIV a. pradžioje kryžiuočiai jau verždavosi toliau, į valstybės gilumą.

1385 m. Ordinas surengė didelį karo žygį į Ašmenos žemę, Jo kariuomenė atplaukė Nemunu ir Nerim ir net tris savaites niokojo kraštą iki pat Ašmenos. Kronikininkas pažymi, kad čia prieš tai jokia krikščionių kariuomenė nebuvo kojos įkėlus. Šis įvykis buvo toks reikšmingas, kad aprašytas Torūnės analuose, Detmaro iš Liūbeko ir Posilgės kronikose. Torūnės analuose sakoma, kad kryžiuočiai nuėję 7 mylias už Vilniaus į medininkų žemę („terram Medeniken“), Detmaras taip pat pažymi, kad 7 mylias už Vilniaus, tik nemini Medininkų vardo. Jis sako, kad radę labai turtingų kaimų, daug javų ir puikiai gyvenę, galvijus ir ypač avis buvę galima pirkti pigiai. Jie praleidę 21 dieną ir nuniokoję viską. Kad būtų užėmę ir sunaikinę pilį, Detmaras nesako. Posilgė Medininkų kraštą mini, sako, kad nuėję iki Ašmenos, bet nemini pilies. Visi trys šaltiniai vienuodai teigia apie gana liūdną šio žygio pabaigą. Tuo metu, kai kryžiuočiai džiūgaudami niokojo Medininkų kraštą, Skirgaila ir Vytautas, surinkę daug vyrų, pastojo jiems kelią; plaukiant upėmis atgal, persekiojo, neleido išlipti į krantą ir pridarė daug nuostolių.

Iš šio žygio aprašymo galima daryti išvadą, kad pilies Medininkuose dar nebuvo. Jos paėmimą arba sunaikinimą kronikininkai būtų nenuitylėję, o pažymėtų kaip didelį laimėjimą.

Tokia išvada gali būti per skubota. Reikia turėti galvoje kryžiuočių kariavimo būdus, kurie aiškėja iš XIV a. pabaigoje magistro žvalgų sudarytų Lietuvos kelių aprašymų - vegeberichtų. Iš tų aprašymų matyt, kad grobiamieji žygiai į Lietuvos gilumą buvo klastingi. Būriai vykdavo ne įprastiniais pirklių keliais, o per miškus, brūzgynus ir net pelkes, kad

nebūtų pastebėti ir užpuolimas būtų netikėtas. Tvirtas pilis jie apeidavo, jeigu nebūdavo pasiruošę jas pulti ir griauti. Jos būdavo laikomos pavojingomis, nes turėdavo savo įgulas. Net artėjant prie stambesnio bajoro sodybos buvo įsakoma paruošti ginklus. Vykdami į žygius, apeidavo ne tik Vilnių, bet ir Kernavę, Maišiagalą. Puldami kurią nors žemę (lauko bendruomenę), ne visada puldavo joje esančią pilį. Taigi iš pilies nepaminėjimo dar negalima spręsti apie jos nebuvimą.

Medininkų sritis buvo puolama ir 1392 m., vadovaujant Vytautui, kai jis antrą kartą buvo pabėgęs pas kryžiuočius. Šį žygį aprašo du vokiečių kronikininkai: Posilgė ir Vygandas. Pirmasis sako, kad žygiuojama buvo į Medininkus, nepridėdamas, kas tie Medininkai. Antrasis Medininkus vadina žeme (terra). Juose kryžiuočiai praleidę aštuonias dienas. Apie kokį nors mūšį pačiuose Medininkuose nekalbama. Medininkai, matyt, nebuvo svarbiausias žygio tikslas. Smarkiausias mūšis įvyko dėl Gardino pilies. Šios pilies apsupimo metu Vytautas pastatęs net naują pilį ir pavadinęs Naujuoju Gardinu. Tas Gardino puolimas istorijoje plačiai žinomas, nes pilyje buvo ne tik lietuvių, bet ir lenkų kariuomenės įgulos, kurios puolimo metu laikėsi skirtingai.

1392 m. Medininkų paminėjimas nereikšmingas, nes ten nebuvo kaunamasi, ir pilies įgula, jeigu ji buvo, galėjo prisidėti prie Vytauto. Jos imti greičiausiai nereikėjo, todėl ir pasakoti nebuvo ko.

Pirmą kartą Medininkų pilis kaip karinis objektas paminėta 1402 m. Tais metais didysis komtūras Vilhelmas fon Helfenšteinas Medininkus pasiekė žygiuodamas per Vilnių. Šiame žygyje kryžiuočių pusėje dalyvavo Jogailos brolis Švitrigaila. Kariuomenės skaičiumi, apginklavimu ir pasirėngimu žygis buvo vienas didžiausių. Neįstengę paimti Vilniaus, kryžiuočiai brovėsi gilyn, užėmė Medininkus, sudegino pilį („hus“) ir pasiekė Ašmeną. Nuo to laiko Medininkų pilis jau minima šaltiniuose. 1415 m. Vytautas joje parašė didžiajam magistrui laišką, o viename 1426 m. rašte Medininkus jis vadina savo pilimi („unserem husse Medniki“).

Iš suminėtųjų šaltinių galima spręsti, kad Medininkų pilis 1385-1402 m. jau buvo; vadinasi, ji turėjo būti pastatyta per šiuos septyniolika metų arba kiek anksčiau. Tai, kad 1387 m. Medininkuose įsteigta parapija, sakytų, kad tais metais ji buvo pastatyta arba statoma. Išėitų, kad Medininkų pilis statyta Lietuvą valdant didžiajam kunigaikščiui Jogailai. Lieka atsakyti į klausimą, kokia ji buvo: medinė ar mūrinė? 1402 m. kryžiuočiai pilį sudegino, tad kyla klausimas, ar ji galėjo būti mūrinė. Į šį klausimą atsakymą duoda akademiko M. Tichomirovo (1893-1965) paskelbtas „Rusų miestų sąrašas“, kuriame

Medininkai vadinami mūriniais. Sąrašas datuojamas XIV a. paskutiniu juo ketvirčiu arba XV a. pradžia. Taigi šis šaltinis patvirtina prielaidą, kad 1385-1402 m. pilis buvo mūrinė. Kryžiuočių žinia, kad ji buvo sudeginta, tokie išvadai neprieštarauja. Sudeginti jie galėjo pilies kiemo medinius pastatus. Kaip Lydos ir Krėvos, taip ir Medininkų pilis turėjo mūrinę gynybinę sieną, o gyvenamieji rūmai ir ūkiniai pastatai buvo mediniai. Juos ir galėjo padegti, naudodamiesi patrankomis, kurių sviediniai, darydami trajektoriją, perlėkdavo mūrinę sieną. (Panašiai 1362 m. buvo padegta Kauno pilis.)

Literatūroje dėl Medininkų pilies pradžios yra skirtingų nuomonių. Pavyzdžiui, meno istorikas M. Morelovskis (1884-1963), 1934-1939 m. profesoriavęs Vilniaus universitete, savo vadove po Vilniaus kraštą teigė, kad pilis statyta ne anksčiau kaip XV a., o vėliausiam savo darbe, skirtame Trakų salos pilies stilistinei analizei, - kad XVI a. Istorikas, kuris remiasi rašytiniais šaltiniais, negali sutikti su tokiu nežinia kuo pagrįstu datavimu, bet jis lygiai taip pat negali pritarti spėliojimams, kad Medininkų pilis statyta XIII amžiuje. Nuomonei, kad juo paminklas senesnis, tuo jis vertingesnis, galima pritarti, tačiau vertė nustatoma lyginamuoju metodu. Lyginant Medininkų ir Gardino pilių mūrą, lengva pastebėti, kad pastarasis archaiškesnis (kitai mūryti akmenys), o Gardino pilies statybos laikas tyrinėtojų išaiškintas. Atkastas ir Kauno pilies seniausias mūras. Medininkų pilies sienos mūrijimo technika naujoviškesnė, nepriskirtina XIII amžiui.

PILIES ĮRENGIMAI

Medininkų pilis stebina savo didumu. Ji beveik dvigubai didesnė už Krėvos pilį. Jos mūrai užima apie 2 ha, o su apsauginiais grioviais ir pylimais - 6,5 ha. Pilies sienos sudaro netaisyklingą keturkampį; šiaurinė siena - 128,7 m, rytinė - 161,2 m, pietinė - 127,7 m ir vakarinė - 147,9 m ilgio. Iš šiaurės ir rytų prie pilies prieina pelkė, kurios viduriu teka bevardis upelis. Kasinėjant paaiškėjo, kad iš pietų ir šiaurės pilį juosė dvigubas griovys, kitos dvi pusės netyrinėtos, tačiau manoma, kad tokie grioviai ėjo aplink ją visą, o tarp griovių buvo stačių rąstų tvora. Pirmojo griovio būta 6-7 m gylio ir 20 m pločio. Archeologo K. Meko teigimu, antrasis griovys pradėtas kasti vėliau ir paliktas neužbaigtas.

Siena mūryta iš lauko akmenų, dėtų eilėmis, tarpus užpildant kalkių skiediniu ir akmenų nuolaužomis. Sienos mūras, kaip sakyta, nėra archaiškiausias. Iš vidaus akmenys dėti ne taip tvarkingai, kaip iš lauko. Visos keturios vidinės

sienos mūrytos vienodai, tuo tarpu ant išorinių (šiaurės ir rytų) sienų iš plytų sumūrytas apvalkalas; jis dėtas ne ištisai, o plačia juosta sienos viduryje, 5-6 m aukščiau pamato. Juosta 2-3 m pločio, mūryta lygiai su akmenų mūro paviršiumi. Iš tolo žiūrint atrodo, kad tos dvi sienos mūrytos vietom iš plytų, vietom - iš akmenų. Kitų dviejų sienų viršutinių dalių plytinis apvalkalas eina iki pat viršaus. Daug kur tas apvalkalas nuo akmenų mūro seniai atšokęs ir nugriuvęs.

Pilies sienos iš kiemo be jokio apvalkalo. Tik viršutinė sienos briauna, kur yra buvęs parapetas ir šaudymo angos, mūryta iš plytų. Iš jų mūryti sienos kampai, bokštai, angų arkos ir glifai. Plytos didelės, bet nevienodos - nuo 35,5 x 16,6 x 10,7 iki 27,0 x 13,0 x 6,5. Jas galima skirti į didžiasias ir mažąsias. Didžiosios plytos naudotos glifams ir sąsparoms mūryti, o mažosios - išoriniam sienų apvalkalui. Buvo ir plonų plytų: iš jų yra mūryti bokšto perdengimų skliautai.

Plytos rištos vendiniu, arba baltišku, būdu (eilėje dvi plytas dedant išilgai ir vieną skersai). Toks plytų rišimo būdas plačiai vertotas XIII-XIV a. kai kuriuose vokiečių kraštuose, šiaurės Lenkijoje, Livonijoje ir dažnai vadinamas ankstyvuuoju gotikiniu. Vendiniu būdu rištos plytos Krėvos ir Lydos pilyse. Medininkų pilies plytos nuo Lydos ir Krėvos pilių plytų skiriasi tuo, kad pirmosios be braukų (rankos pirštais braukiant molyje padarytų griovelių), o antrosios - su braukomis. Plytos su braukomis laikomos senesnėmis.

Rišamasis skiedinys maišytas iš kalkių su smėlio ir žvirgždo priemaišomis. Jame pasitaiko kalkakmenio ir plytos trupinių. Į skiedinį primaišyta truputis gipso ir išdegtos geležies rūdos. Toks pat skiedinys naudotas ir Krėvos Pilyje. Lydos pilies skiedinyje aptikta medžio anglių trupinių, dėl to šio pastato siūlės atrodo tamsesnės. Medininkų ir Krėvos pilių pamatiniai mūro sluoksniai rišti ne kalkių skiediniu, o moliu. Tai davė progos kai kuriems tyrinėtojams spėti buvus net kelis statybos etapus: rišimą moliu jie priskyrė XIII a., o kalkių skiediniu - XIV a. Akmenų, medinių sijų ir plūkto molio konstrukcijos buvo naudojamos piliakalnių pylimams statyti, o akmenys ir plytos, rišamos moliu, - tik sienų pamatams, kur pakankamai drėgmės. Medininkų pilies pamatai storesni už sieną. Tirint sienas, aptikta gaisro ir remonto pėdsakų.

Sienos griuvėsių aukštis - 8-12 m. Apskaičiuota, kad, pilį naudojant karinei gynybai, sienų aukštis buvo 14-15 m. Prie pamatų sienos storis - 1,8-1,9 m, o viršuje - 1,4-1,6 m. Sienų viršuje buvo šaudymo angos. Ties jomis iš vidaus per visą pasienį ėjo galerija pilies gynėjams. Į ją gynėjai patekdavo per bokštus

arba per pasieniais pristatytus medinius laiptus. Medininkų pilies sienose šaudymo angų neišliko, jų forma, išdėstymas ir skaičius nustatomas iš analogijos su Lydos pilimi. Medininkų pilies sienoje turėjo būti apie 280 šaudymo angų. Sienų aukštis ir storis rodo, kad pilis nebuvo pritaikyta gintis nuo šaunamojo ginklo. Tokiam ginklui plintant, pilių sienos žemėjo ir storėjo (iki trijų ir daugiau metrų storio). Lydos, Krėvos ir Medininkų pilys vienlaikės ir sudaro gardinių, arba aptvarinių, pilių grupę. Mūrinės pilys anksčiausiai atsirado centriniam Lietuvos valstybės teritorijos plote, kurį galima apibrėžti jungiant linijomis Kauną - Gardiną - Naugarduką - Krėvą - Vilnių - Kauną. Joms pastatyti reikėjo daug žmonių ir vyriausybės organizuotumo.

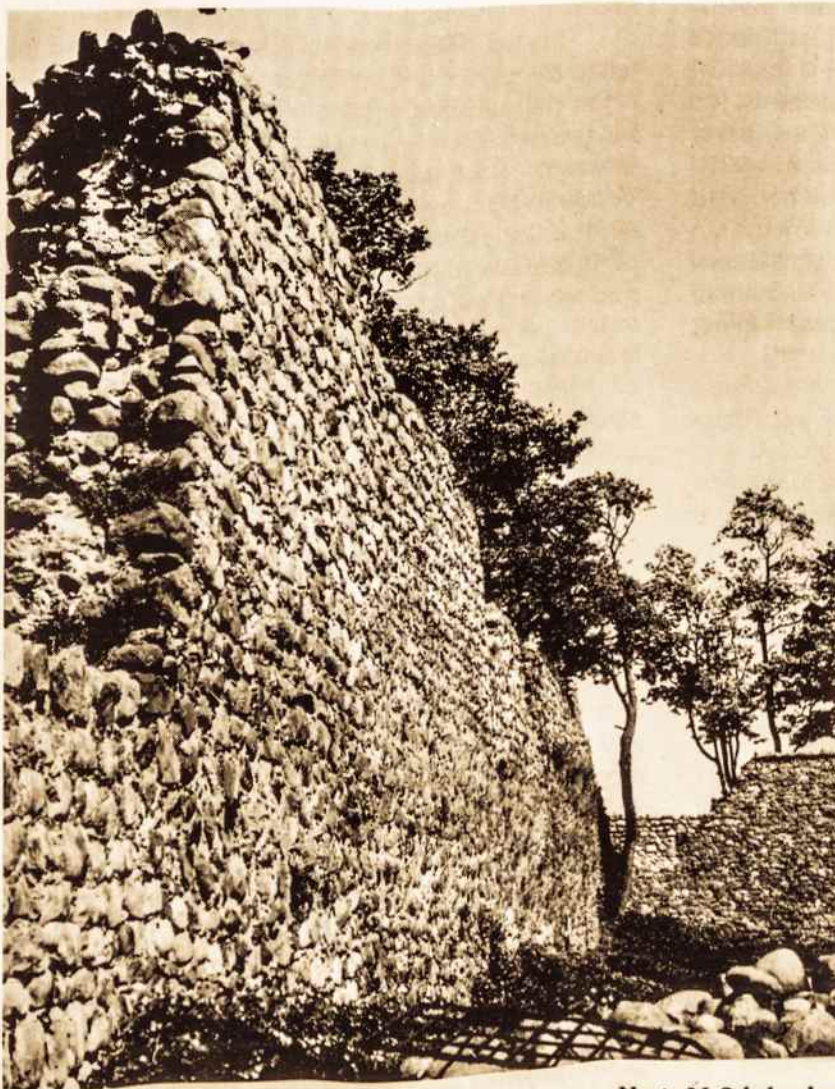
Medininkų pilis (su savo amžininkėmis) pritaikyta tik frontalinei gynybai. Jos sienos be išsikišusių bokštų, iš kurių būtų galima apšaudyti

priešą, prasiveržusį iki pat sienos. Didžiausias bokštas (apie 30 m aukščio) išmūrytas sienos šiaurės rytų kampe; jis - svarbiausia pilies dalis. Bokšte buvo įrengtos gyvenamosios patalpos, bet jis turėjo ir gynybinę reikšmę - užpuolimo metu iš jo vadovauta visam pilies gyvenimui; taip pat stebėta, ar priešas nesiartina prie pilies. Didžiuliame pilies kieme mūrinių pastatų nebuvo. Užpuolus priešui, jame slėpėsi apylinkės gyventojai.

Pagal savo paskirtį ir konstrukciją Medininkų pilis laikytina seniausiu pilies tipu Pabaltijyje. Ankstyvosios mūrinės pilys buvo bokštai, arba kaip juos lietuviai vadino, kuorai. Užsienio literatūroje pilis-bokštus vadina germaniškos kilmės žodžiu - bergfridu, slavų kraštuose - stulpu (stolp). Bergfrido bokštai paprastai buvo statomi pilies viduryje. Juos apjuosdavo grioviai, pylimai, medinių kuolų tvoros, sudarančios keturkampės arba kitokios netaisyklingos formos kiemą. Tokio tipo pilys X-XII a. buvo plačiai paplitę Vakarų Europoje. Nemaža jų ir Kijevo Rusios žemėse, kurios tuo metu sudarė atskiras kunigaikštystes.

Medininkai yra nebe bergfrido, o tobulesnės sistemos, vadinamos kasteliu, pilis; tačiau tarp bergfrido ir kastelio kokios nors aiškios chronologinės ribos nėra. Jos buvo statomos beveik tuo pačiu metu, taikantis prie aplinkos. Kastelio tipo pilys dažniausiai statytos lygumuose, o bergfridai - sunkiai prieinamose kalvose arba net kalnų viršūnėse. Svarbiausias tokios pilies įrenginys - bokštas. Medininkų pilies bokštas pastatytas ne įtvirtinimų viduryje, ne kieme, o mūrinės gynybinės sienos kampe. Pati pilis sudaro lyg aptvertą gardą, todėl tokios pilys ir vadinamos gardinėmis, arba aptvarinėmis, pilimis (analogiškai Vakarų Europos kasteliams).

M. Balinskis rašė, kad Medininkų pilies bokštas buvęs trijų aukštų; archeologinių tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad jo būta net penkių aukštų. Bokštas - keturkampio plano, jo ilgis - 15 m, plotis - 14 m, sienos ties pirmu aukštu - 2,9-3 m storio, aukščiau - 2,4-2,6 m. Iš perdangimų pėdsakų

Nuotr. M. Sakalausko.

Vakarinės sienos fragmentas.

matyti, kad pirmuosiuose keturiuose aukštuose buvo lubos su mediniais balkiais, o viršutinis aukštas perdengtas iš plytų mūrytais kryžminiais skliautais. Bokšto stogas dengtas čerpėmis. Trijų viršutinių gyvenamųjų aukštų langai dideli, o apatinių - siauri švieslangiai (čia buvo rūšiai ir sandėliai). Yra išlikę laiptai iš vieno aukšto į kitą, jų narveliai išmūryti sienų viduje. Į šaudymo angų galeriją ties trečiu aukštu galima buvo patekti iš ketvirto aukšto leidžiantis žemyn atskiru laiptų narveliu. Laiptų narveliams apšviesti sienose išmūryti siauri švieslangiai, pro kuriuos galima buvo stebėti aplinką. Reikalui ištikus, pro švieslangius galima buvo ir šaudyti.

Šis bergfrido tipo bokštas nebuvo vienintelis Medininkų pilyje, bet jis pagrindinis ir svarbiausias. Antras pagal dydį (9 m ilgio ir 8,5 m pločio) bokštas stovėjo ties pietinės sienos viduriu ir buvo išmūrytas išorinėje sienos pusėje. Jis taip pat buvo kelių aukštų, sujungtų mediniais laiptais. Lubų balkiai mediniai. Tyrinėjimų metu pirmame šio bokšto aukšte atkasta anga, perdengta apvalia iš akmenų sukrauta arka, pro kurią iš kiemo galima buvo patekti į bokštą. Be to, paaiškėjo, kad to aukšto sienos tik prišlietos prie aptvarinės sienos ir mūru nesurištos. Antro aukšto siena jau surišta su aptvarine siena. Iš to daroma prielaida, kad, pradėjus pilį statyti, šis bokštas nebuvo planuotas, tik mūrijimo darbams įpusėjus, statytojai sugalvojo įrengti čia vartus ir jų apsaugai išmūryti bokštą. Kokių nors kitokių plano pakeitimų nebuvo aptikta.

Rytinėje pilies sienoje taip pat yra buvę vartai ir bokštas, ne didesnis kaip trijų aukštų. Jis išmūrytas kiemo pusėje. Savaimė aišku, kad, stovėdamas pilies kieme, flanginei gynybai jis netiko. Visi šio bokšto įrengimai skirti vartams ir jų apsaugai. Vartai buvo dvejopi: aukštutiniai ir žemutiniai. Aukštutiniaus vadinaime tuos, kurie įrengti aukštai sienoje; į juos patekti buvo galima nuožulniais tiltais. Rytiniame sienos bokšte buvo žemutiniai vartai, kurių angos slenkstis lygus su žeme. Šių vartų arka smaili, iš lauko uždengiama kilnojamuoju mediniu skydu. Įrengimai skydai mechaniškai kilnoti - pačiame bokšte. Jeigu priešui pasisekdavo skydą sudaužyti arba pakelti ir įeiti pro vartus, tada jį galėdavo pulktį bokšto gynėjai; jis atsidurdavo lyg piestoje, grūdamoje iš viršaus. Tam buvo pritaikyti viršutinių aukštų perdengimai.

Antrieji žemutiniai vartai buvo ties vakarinės sienos viduriu, ten, kur dabar padarytas įvažiavimas į pilį. Sieną toje vietoje išgriauta ir griuvenos slepia bokšto likučius. Reikia manyti, kad šių vartų bokštas buvo analogiškas rytiniam.

Aukštutiniai vartai buvo įrengti svarbiausiam,

bergfrido tipo, bokšte, stovėjusiam šiaurės rytų kampe. Jų anga įrengta aukštai sienoje, 5 m nuo kiemo paviršiaus. Tiek iš lauko, tiek iš vidaus į juos būdavo patenkama mediniais pakeliamaisiais tiltais. Tai rodo surasti pavartės akmenys su skylėmis būgūnams ir guoliais tilto ašiai. Kadangi jie nenudilinti, iš to sprendžiama, kad mažai buvo naudojami. Iš kiemo pusės vartų anga uždaroma dvipusėmis durimis ant bėgūnų, o iš lauko buvo pakeliamasis tiltas. Šie vartai buvo naudojami tik išimtiniais atvejais. Kasdieniniams reikalams pravertė vakarinėje sienoje esantieji žemutiniai vartai. Rytiniai vartai senųjų statytojų kažkodėl buvo užmūryti ir iš lauko užversti žemėmis.

Dabar ne visai suprantama, kodėl šioje pilyje net ketveri vartai; užpuolus priešui, juos nelengva buvo apginti (greičiausiai dėl to kai kurie ir buvo užmūryti), nors, antra vertus, reikalui esant, lengviau buvo iš jos pabėgti arba priimti pastiprinimus. Vėliau statytose pilyse vartų jau mažiau.

Archeologai nustatė, kad apsauginiai grioviai ir pylimai įrengti vėliau - išmūrijus pilies sienas, bokštus bei vartus ir užbaigus pilies statybą. Iš griovių išmestos žemės supiltos į šlaitus palei sieną. Jeigu grioviai būtų buvę iškasti statybos pradžioje, jie būtų trukdę pristatyti medžiagas statybai.

PILIES LIKIMAS

Medininkų, Krėvos ir Lydos pilių aptvarinės sienos mūrytos vienodai, visų trijų pilių sienų kampuose būta po vieną didelį gyvenamąjį bokštą. Visose pilyse yra aukštutiniai ir žemutiniai vartai. Ant išorinių sienų yra išilginės apdailos juostos, mūrytos iš plytų, rišant jas vendiniu būdu. Ne visai aišku, kokiais sumetimais vietom dėtas plytinis kiautas: kai kurie archeologai mano, kad estetiniais, o K. Mekas teigia, kad konstrukciniais. Tačiau jokių požymių nėra, kad plytinis kiautas būtų buvęs ant sienų iš vidaus. Konstrukcijos požiūriu tiek iš vidaus, tiek iš lauko jis buvo vienodai reikalingas arba nereikalingas. Plytų mūras negalėjo būti laikomas patvaresniu už akmenį. Be to, kyla abejonių, ar ant visų sienų iš lauko yra buvusios tokios juostos. Abejonių nekelia tik šiaurės ir rytų sienos, kuriose tokios juostos tebėra, o tos abi sienos aiškiausiai matyti iš buvusio ir dabartinio kelio. Tai ir leidžia manyti, jog pilies statytojai norėjo, kad ji būtų ne tik stipri, bet ir graži. Dėl plytinių ir akmeninių juostų pilies sienos, iš tolo žiūrint, atrodė margos, o iš lietuvių folkloro žinome, kad lietuvių kalboje margas yra buvęs gražaus sinonimas. K. Meko manymu,

akmeninės sienos be plytinio kiauto atrodžiusios pilkai baltos, nes buvusios kalkių skiediniu nuglaistytos. Skiedinys buvęs geras, dėl to pilies sienos ir išlikusios iki mūsų dienų. Nepaneigdami tokios minties, vis dėlto turime pripažinti, kad pilis mažai nukentėjo pirmiausia ne dėl sienų tvirtumo, o dėl to, kad ji anksti neteko karinės administracinės reikšmės.

Medininkų pilis išaugo ne iš piliakalnio. Ji nepriklausė ir jokiam gentiniam didikui. Rašytiniuose šaltiniuose neužsimenama apie jokių Medininkų kunigaikštį; savus kunigaikščius turėjo Alšėnai, Svryiai, Giedraičiai, Deltuva. Medininkai - ne feodalo rezidencija, jie statyti išoriniam priešui atremti.

Net ne visai aišku, nuo kurio priešo buvo norima apsaugoti ją statant - nuo kryžiuočių ar totorių. Kryžiuočiai ją ėmė puldinėti gana vėlai - jiems kelią pastodavo stiprios Gardino, Vilniaus ir Trakų pilys. Totoriai Lietuvą puldinėti pradėjo beveik tuo pačiu metu kaip ir kryžiuočiai su kalavijuočiais. Po Žalgirio mūšio kryžiuočių puolimai liovėsi, o totorių - sustiprėjo. XVI a. pradžioje Vilniaus miesto siena imta statyti miestiečiams baiminantis totorių, o Medininkų pilis to paties amžiaus pradžioje, kaip matyti iš šaltinių, jau nebevertinama.

Didžiausią reikšmę pilis turėjo XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje. Su kuriuo nors didžiojo kunigaikščio ar didiko vardu ji nebuvo siejama. Tai liudija Lietuvos metraščiai, kuriuose labai daug asmenų ir vietų vardų, o Medininkai tepaminėti vieną kartą Bychovco kronikoje aiškinant Vytauto žygius. XV a. antrojoje pusėje Medininkai minimi Lietuvos Metrikoje kaip valsčius, kuriame didysis kunigaikštis duoda bajorams valstiečių. 1467 m. Medininkų vietininku minimas Mockus Stromilka.

1514 m. Medininkai - paprastas Vilniaus apskrities dvaras, kuriame pilis neminama. Tų metų kovo 28 d. Žygimanto Senojo rašte, duotame dvaro valdytojui Vasiliui Simanavičiui Žilinskiui, nustatoma dvaro ūkio vedimo tvarka, o pilis net neminama. Keitėsi Medininkų valdytojai, Vasilis Simanavičius Žilinskis buvo kunigaikštis. Jis turėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dovanotą Kričevo pilį, valdė Melniką. Po jo kaip Medininkų dvaro valdytojai minimi Tomas Andriuškevičius ir Stanislovas Kiška. 1557 m. valakų įstatyme išvardyta, kur ir kada bus imamos duoklės bei renkami mokesčiai iš valsčių ir miestų. Medininkai paminėti tarp Nemėžio, Ašmenos, Krėvos ir Raudondvario (prie Vilniaus) kaip vieno pavieto dalis. Pilis vis dar laikoma didžiojo kunigaikščio nuosavybe, nors karinės arba administracinės paskirties ir neatlieka. Iš XVI amžiaus (1551 m. lapkričio 27 d.) Lietuvos miestams uždėto sidabrinės mokesčio matyti, kad Medininkų reikšmė menka. Jie turėjo mokėti mažiausiai, tik 5 kapas

grašių, tiek pat kiek, pavyzdžiui, Krėvos, Ašmenos miestai. Tuo tarpu Vilnius privalėjo mokėti 500 kapų grašių, Kaunas - 100, Merkinė - 20, Punia - 15, Ukmergė - 10 ir t. t.

Šaukiant bajorus į karą, buvo nurodoma, į kurią pilį rinktis arba sugabenti pašarą ir maistą. 1564 m. didysis kunigaikštis išsiuntinėjo raštą dėl rugių ir avių pristatymo Lenkijos kariuomenei. Reikėjo vežti ne į Medininkus, o iš Medininkų. Kitais metais buvo šaukiami bajorai, bet Medininkams ir vėl neskiriamos pilies pareigos. Šie Medininkai nevirto miestu ar svarbesniu administraciniu centru. Miestu ir tokiu centru pasidarė Žemaitijos Medininkai, kur mūrinės pilies nebuvo. Tačiau ir Žemaitijos Medininkai neilgai gyvavo - juos nustumė kitoje upės pusėje išaugę Varniai.

1517 m. grįždamas iš Maskvos į Vilnių, imperatoriaus pasiuntinys S. Herberšteinas pravažiavo Medininkus ir savo dienoraštyje užrašė, kad tai miestelis su apleista pilimi. Iš šių, nors ir tumpų, užuominų matyti, kad XVI a. pradžioje, kai Vilniuje tebebuvo statoma miesto gynybinė siena, Medininkai kaip karinės atramos taškas nebuvo vertinami. Jie buvo statyti tada, kai Vilnius kaip miestas ką tik pradėjo kilti. Jam išaugus, arti buvę Medininkai neteko didesnės reikšmės. Archeologai nustatė, kad XV a. pabaigoje ar XVI a. pradžioje pilis nukentėjo nuo didelio gaisro, kuris sunaikino kieme stovėjusius medinius pastatus, medines sienų konstrukcijas, šaulių galeriją ir t. t. Po to pilies kieme pastatyti mediniai pastatai, nes mūro pėdsakų nėra išlikusių. Didžiojo kunigaikščio dvaro valdytojai prižiūrėjo pilies sienas - jos buvo patogios dvaro apsaugai. Iš dvarų inventorių matyti, kad XVI a. ir mažų dvarų rūmai su ūkiniais pastatais ir kiemais buvo aptveriami, ir į patį dvarą buvo galima patekti pro vartus su bokštu sargyboms. Taigi Medininkų pilis gana anksti virto dvaro kiemu, o mediniams dvaro pastatams sunykus - dvaro daržu.

Yra išlikęs 1683 m. inventorių, iš kurio matyti, kad Medininkai priklausė kažkokiam Fridianiui. Greičiausiai tai buvo italų architektas Batista Fredianis, ilgai bylinėjęs su Vilniaus miesto magistratu dėl nesėkmingos tilto statybos per Nerį. Tiltas turėjo būti medinis, bet naujoviškas, su arka. Statybos nebaigus, prasidėjo ledonešis ir tiltas kartu su ledais išplaukė į Nemuną, padarydamas miestui didelius nuostolius. Dėl tų nuostolių padengimo ir buvo bylinėjama.

Tas pats B. Fredianis vadovavo šv. Petro ir Povilo bažnyčios statybai Vilniuje. Tos bažnyčios fondatorius Mykolas Kazimieras Pacas galėjo Medininkus jam padovanoti arba už uždirtbus pinigų pats galėjo juos nusipirkti. Iš inventoriaus

matyti, kad tai būta skurdaus dvaro. Pilies viduje gyvenamasis namas mažas, šiaudais dengtas. Greta - arklidė, bravoras, du tvartai. Visi ūkiniai pastatai taip pat šiaudais dengti. Dvarui priklausė ir miestelis su turgaus aikštem viena karčema ir keliomis gatvelėmis.

GARDINIŲ PILIŲ STILIUS

Medininkų, Krėvos ir Lydos pilių nežymius skirtumus lėmė topografinės sąlygos. Krėvos apylinkės pakankamai kalnuotos, čia pilį galima buvo pastatyti kurioje nors kalvoje, tačiau žemuma numatyta sąmoningai, laikantis iš anksto pasirinktos moduliacinės ir kompozicinės sistemos. Šios trys pilys vertintinos ne tik kariniu, fortifikaciniu, bet ir estetiniu architektūriniu požiūriu.

Nieko nėra lengviau kaip prisegti etiketes „lietuviškai savita, originalu, nepakartojama“ ir atsisakyti ieškoti ryšio su to meto daile ir architektūra, su jų stiliais už Lietuvos sienų. Romaninė ir gotikinė architektūra, galima sakyti, apėmė visą Europą, tačiau prancūzų gotiką lengva atskirti nuo anglų, italų ar vokiečių. Senosios lietuvių pilys stilistiškai buvo giminiškos Europoje vyravusioms architektūrinėms kryptims, todėl svarbu nustatyti - kokioms.

Visų trijų pilių akmenų mūrijimas vienodas, Europoje gana retai pasitaikantis. Palyginę net su netoliese esančia Naugarduko pilimi, pamatysime skirtumą. Naugarduko pilies mūro kiautas viduje ir išorėje mūrytas iš plytų, o vidurys prigrūstas smulkių akmenų, plytų nuolaužų ir kalkių skiedinio. Gardino Koložės cerkvėje lauko akmenys tik sienų dekoratyviniai elementai, išdėstyti fasaduose simetriškai ir nugludinti taip, kad net blizga.

Šiaurinės siena – vidaus fasadas.

Nuotr. M. Sakalausko.

Lietuvos pilys iš daugelio Europos pilių išsiskiria pirmiausia akmenų mūrijimu. Štai ką apie Baltarusijos pilis rašo architektūros istorikas V. Ūanturija savo knygoje „Baltarusijos architektūros istorija“ (Minskas, 1969): „Pagal statybines medžiagas Baltarusijos pilių architektūra skirstoma į medinę ir mūrinę. Negalima sakyti, kad mediniai įtvirtinimai buvo pirmasis, vėliau išstumtas pilių statybos etapas. Medinių ir mūrinių pilių statyba vyko paraleliai, tiesiogiai ir dažnai vienodai sprendžiant gynybinius uždavinius. Medinių pilių statybą lėmė ne tik tai, kad buvo miškų - geros statybinės medžiagos, bet ir tradicinis baltarusių mokėjimas dirbti su šia medžiaga. Kai kada mūrinės ir medinės architektūros elementai susipina viename ir tame pačiame objekte. Pavyzdžiui, Oršos pilyje ant mūrinių sienų stovėjo mediniai bokštai, o Vitebske į bendrą medinę įtvirtinimų sistemą buvo įkomponuoti mūriniai bokštai. Šie pavyzdžiai rodo, kad akmuo ir medis gynybiniuose Baltarusijos įrengimuose vienas kitą papildė.“

Netgi per 1558-1583 m. karą Ivanas IV aplink Polocką statė ne mūrines, o medines pilis. Baltarusijos teritorijoje, įėjusioje į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, mūrinės pilys buvo statomos tik vakarinėje dalyje, lietuvių kaimynystėje. V. Čanturija ši reiškinį aiškina taip: „Šitoms žemėms iki XV a. grėse nuolatinis pavojus iš kryžiuočių. Stipri gynybinių įrengimų linija ėjo per Trakus, Vilnių, Medininkus, Gardiną, Naugarduką, Lydą ir Krėvą. Centrinuose ir rytiniuose Baltarusijos rajonuose esančios mūrinės citadelės atsirado vėliau, tik XVI-XVII amžiais.“

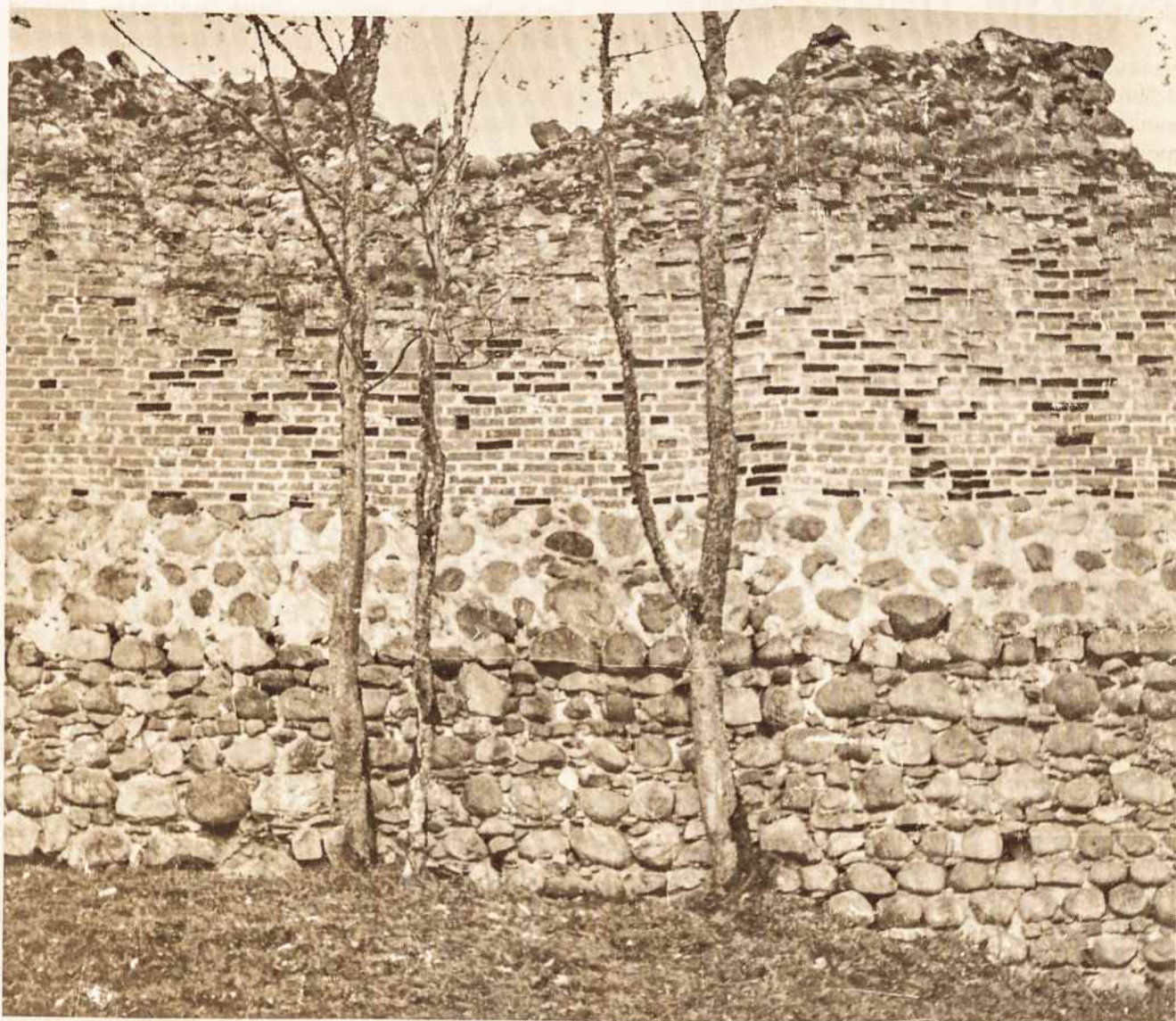
Minėtosios pilys gynė kraštą nuo kryžiuočių, betgi apskritai pilys buvo statomos ir prieš totorius, ir prieš savuosius kunigaikščius. Jos buvo statomos gynimosi tikslais, o tautų arba kraštų, kuriems nebūtų reikėję nuo ko nors gintis, ankstyvojo feodalizmo epochoje negalėjo būti. Lietuvoje tokių mišrios konstrukcijos pilių kaip Oršos, Vitebsko pilys nebuvo. Baltarusijos dalyje, priklausiusioje Kijevo Rusiai, mūrinės cerkvės pradėtos statyti daug anksčiau negu Lietuvoje mūrinės bažnyčios, o mūrinės pilys, atvirksčiai - vėliau. Mūrinės cerkvės Polocke, Vitebske ir Gardine atsirado XII a., tačiau įtakos Lietuvos pilių architektūrai jos negalėjo turėti. Jų kita paskirtis ir kita statybinė medžiaga. Cerkvės nebuvo statomos iš riedulių, kuriuos surišti daug sunkiau, negu plytas, išdegtas iš molio arba padarytas iš uolų akmenų. Senovės Egipto statybininkai piramidžių akmenims sutvirtinti nevarėjo jokių skiedinių: plokštės šliejosi viena prie kitos, jas laikė jų pačių svoris. Ir kalkakmenio luitai taip buvo suleidžiami, kad į jų tarpą neįmanoma įkišti peilio ašmenų. Rišamosios medžiagos nevarėjo senovės graikai ir

romėnai. Kalkių skiedinys - viduramžių išradimas. Jis buvo labai nėvienodos sudėties. Sienoms mūryti iš riedulių reikėjo ne bet kokio, o ypač gero kalkių skiedinio.

Kad gesintos kalkės būtų patvaresnės, jos būdavo pūdamos keletą metų specialiose duobėse. Nestandartinio formato plytų arba akmenų sienoms mūryti buvo naudojamas stambiagrūdis kalkių skiedinys (kalkių tešla, sumaišyta su žvyru arba smulkia plytų skalda). Sukietėjęs toks skiedinys prilygdamo dabartiniam aukščiausios rūšies cementui.

Lietuvoje vartota statybinė medžiaga buvo nepaslanki išradingsoms dekoracijoms, o pagal jas lengva būtų nustatyti architektūros stilių. Visų trijų pilių planas stačiakampis, o Lydos panašus į kvadratą. Sienų monumentalumas, pusapvalės arkos ir detalių santūrumas - romaninės architektūros požymiai. Betgi Medininkų pilies bokšte yra kryžminių skliautų, kai kurios angų arkos smailios, laužytos, - o tai būdinga gotikiniam stiliui. Panašu į dviejų stilių sintezę. Ar toks reiškinys nepastebimas kaimyninėje Livonijoje, kuri nuo XIII iki XVI a. buvo glaudžiai susijusi su Vokietijos imperija? Viešpatuojančią klasę Latvijoje ir Estijoje sudarė beveik išimtinai vokiečiai. Todėl šių šalių architektūra panaši į vokiečių architektūrą. Tačiau, kaip pažymi estų architektūros istorikas V. Vaga savo knygoje „Estijos viduramžių architektūra“ (L., 1964), panaši tik pačiais bendriausiais bruožais. „Kai kurios vokiečių architektūros vystymosi fazės ne visada rasdavo atgarsį Livonijos architektūroje, vokiečių architektūros vystymosi dėsniai ne visada buvo taikomi Latvijoje ir Estijoje. Čia pirmiausia galima atkreipti dėmesį į pastangas statyti bazilikos ar halės tipo bažnyčias: šių pastangų etapai iš esmės skiriasi nuo to paties proceso Vokietijoje.“ Didžiausią įtaką vokiečių architektūrai dariusi miestų statybai. Pilių statyba iki visiško Estijos ir Latvijos užkariavimo buvo panaši į Naugardo ir Pskovo architektūrą. Iki XIV a. vidurio žymų vaidmenį Pabaltijyje vaidino Gotlando salos mūrininkai. Tačiau, V. Vagos teigimu, ankstyvoji mūrinė Livonijos architektūros atgarsis. Joje nėra aklo svetimų formų mėgdžiojimo, nėra jų mechaninio perkėlimo į naują dirvą. Livonijos architektūroje nemažai originalių dalykų ir kūrybinio išradimo. Vis dėlto ji nesudaro savos atskiros mokyklos ir sunkiai priskiriama kuriam nors pagrindiniam Europoje vyravusiam stiliui. Joje pastebimas perėjimas nuo romaninės prie gotikinės architektūros.

Livonijoje susiduriame su panašiu reiškiniu, kokį aptikome Lietuvoje, tyrinėdami Medininkų ir kitas gardinio tipo pilis. Livonijos, kaip ir Lietuvos, XIV a. mūrinė architektūra pasižymėjo formų paprastumu ir pastatų monumentalumu, lygiu

Rytinės sienos fragmentas.

Nuotr. M. Sakalausko.

plokštumų pamėgimu, vengimu pabrėžti dekoratyvumą, sudėtingų detalių kombinacijos atsisakymu. Tiek Lietuvoje, tiek Livonijoje pirmieji mūriniai pastatai buvo pilys. XIII-XIV a. Latvijoje ir Estijoje buvo pastatyta apie 150 pilių. Iš visų Europos šalių Livonija buvo tankiausiai nusėta pilimis. Livonijos pilys sudaro vienodžiausią statybos ir architektūros paminklų grupę. Kaipgi paaiškinti ankstyvajai Pabaltijo architektūrai būdingą reiškinį - perėjimą nuo romaninės prie gotikinės architektūros, jei romaninio stiliaus architektūros iš viso čia nebuvo? Reikia pažvelgti plačiau į Rytų Europos architektūrą, kurioje susiklostė rusų stilius, dažnai vadinamas rusų bizantikos stiliumi. Nagrinėjant šį klausimą, būtina remtis naujausia tarybine literatūra.

Kai Kijevo Rusioje po krikščionybės įvedimo

buvo pereinama nuo medinės architektūros prie mūrinės, Vakarų Europoje suklestėjo romaninis menas, vyravęs XI ir XII amžiais. Būdamos arčiausiai Vakarų Europos, su romaninio meno pasauliu susiekė Haličo - Volynės ir Polocko junigaikštystės. Per šias dvi kunigaikštystes ir pateko romaninės architektūros formos į Rusiją. Nemažą vaidmenį romaninio meno formų asimiliacijoje suvaidino Naugardas ir Pskovas, iš seno turėję glaudžių prekybinių ryšių su Vakarais. XII a. antroji pusė ir XIII a. pirmieji dešimtmečiai buvo glaudžiausių ryšių tarp Kijevo Rusios ir Vakarų epocha. Totorių įsiveržimas nutraukė šį suartėjimo procesą. XII a. romaninį stilių keitė gotikinis, plitęs iki XVI a. Gotika Rusijoje nerado atgarsio. Mongolų-totorių jungo laikotarpiu Vakarų Europos ir Rusios meno keliai

išsiskyrė.

Nauji aktyvūs Kijevo Rusios ryšiai su Vakarų pasauliu prasidėjo paskutiniaisiais XV a. dešimtmečiais, kai Ivanas III pakvietė iš Italijos įvairių meistrų Maskvos Kremliui statyti ir dekoruoti. Tie meistrai atnešė šiaurės Italijos renesanso tradicijų. XVI a., kai Vakaruose renesansas pasiekė savo zenitą ir paplito manierinė kryptis, rusų menas vėl pradėjo atsiskirti nuo Vakarų.

Svarbiausi prekybos keliai, jungę Rytų Europą, buvo Dunojus, Magdeburgas ir Pabaltijys. Šių kelių reikšmė keitėsi priklausomai nuo politinių įvykių. Jais patekdavo į Rusiją pavieniai amatininkai ir keliaujančios cechų grupės. Iki bažnyčios skilimo 1054 m. religija šiems ryšiams netrukdyt. Tik XII a. pradžioje ėmė reikštis priešiškus Romos katalikams, tačiau tuo metu jis nebuvo dar toks stiprus kaip vėlesniais laikais. XIII a. pirmojoje pusėje Kijeve veikė dominikonų vienuolynas, nuo 1184 m. Naugarde - vokiečių šv. Petro bažnyčia, o nuo XII a. pabaigos - gotlandiečių šv. Ulavo bažnyčia. Šiose bažnyčiose pamaldos būdavo laikomos lotynų kalba; visi kulto dalykai buvo vakarietiški. Romaninis stilius paveikė rusų architektūrą, nors ne iš karto. XI a. Kijevo ir Černigovo pastatuose romaninės architektūros pėdsakų nėra. Statyba, planiniu sprendimu, išorės dekoru šių miestų pastatai panašūs į Konstantinopolio bizantinės architektūros pastatus. Ankstyvąjį ir neabejotiną romaninės architektūros poveikį rusų kultūrai istorikas V. Lazarevas randa Novgorodo šv. Sofijos sobore, pastatytame 1045-1050 m. Tačiau nei šio soboro, nei kitų XII a. pabaigos ir XIII a. pradžios rusų architektūros paminklų negalima priskirti romaniniam stiliui - tėra to stiliaus įtaka.

Gotika nedarė rusų architektūrai ir apskritai menui įtakos ne tik dėl mongolų-totorių antplūdžio, bet ir dėl katalikų bažnyčios agresijos, kurią vykdė kryžiuočių ir kalavijuočių ordina. Antra vertus, nemažą vaidmenį suvaidino gotikinės architektūros konstrukcijų specifika. Iš jos negalima buvo pasisavinti kurį nors vieną akcentą. Šios grupės pilys buvo tarsi stilistinis įvadas į gotiką. Vietiniai gotikos skirtumai daugiausia dekoratyviai. XIII-XIV a. rusų meistrai architektūroje, ypač fortifikacinėje, daug ką perėmė iš romaninio, o ne iš gotikinio stiliaus.

Turint bendrą Rytų Europos XII-XIV a. architektūrinių krypčių vaizdą, darosi aišku, kodėl Lietuvos ir Livonijos ankstyvasis pilis sunku priskirti kuriam nors vienam Vakarų Europoje vyravusiam architektūros stiliui, kodėl Medininkų pilyje galima rasti romaninių ir gotikinių elementų. Iš Vakarų į Rytus romaninės architektūros įtaka plito tam stiliui baigiantis ir atsirandant gotikai. Gotika rusų-

pravoslavų žemių nepasiekė, jos įtakos sferoje atsидūrė Livonija ir katalikiškoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalis. Medininkų, Krėvos ir Lydos pilių negalima pavadinti nei romaninėmis, nei gotikinėmis, o vėliau statytose pilyse ir ypač kulto pastatuose neabejotinai vyrauja gotikinė konstrukcija bei dekoras.

PAMINKLO VERTĖ

Baigdamas prisimenu pokalbį su senute, pilies saugotoja. Ji skundėsi tais lankytojais, kurie pilyje elgėsi nepagarbiai ir įspėti atsikirto: „Vieta juk ne šventa“. Kulto pastatų interjerai su paveikslais, skulptūromis, vitražais veikia lankytojų jausmus. Tačiau ne mažiau puošnūs yra buvę ir pilys, dvarų rūmai. Kartais pamirštame, kad juos dažniausiai puošdavo žymūs architektai ir dailininkai. Maža to, kai kuriuose feodalų rūmuose yra buvusios bibliotekos, paveikslų galerijos, orkestrai; juose yra svečiavęsi arba gyvenę žymūs rašytojai, dailininkai, istorikai. Feodalinės, kaip kiekvienos kitos klasinės, visuomenės kultūroje išryškėjo reakcinės ir pažangios kryptys, kurios reiškėsi pasaulėžiūra ir ideologija. Tik tai žinant, galima pasakyti, ko vertas tas ar kitas paminklas.

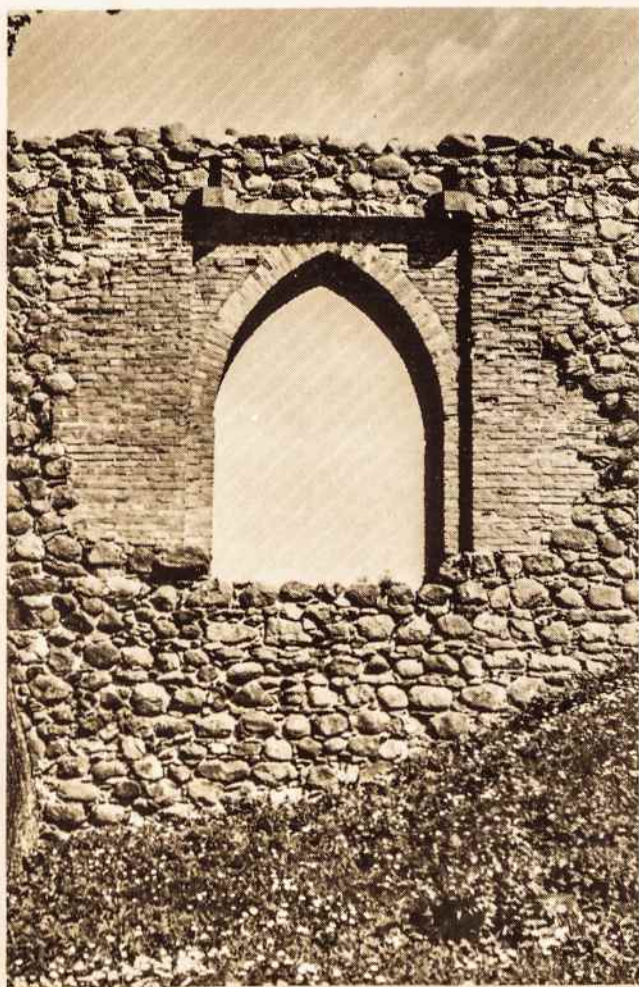
Neretai nusiskundžiama, kad barokiniai ar klasicistiniai dvaro rūmai žalojami naudojant juos ne kultūros ar buities, o ūkio reikalams arba jie paliekami nykti tušti. Neužtenka paskelbimo, kokio amžiaus ar kokio stiliaus pastatas. Ne stilius lemia paminklo vertė, o jo istorinė reikšmė. Jeigu pastatas pagal paskirtį nepritaikytas dabarties reikalams, jis laikomas apleistu, nors prikulta lentelė ir skelbia, kad tai paminklas, saugomas valstybės. Toks restauruotas, bet nebaigtas tvarkyti paminklas ligi šiol buvo Panemunės pilis (Gelgaudų pilis Vytėnuose). Greta jos buvo parkas su tvenkiniais - ideali vieta poilsio namams.

Medininkų aplinka skurdė: medžiais ir krūmais apaugusi tik pilies fosa, bet užtat pilis yra prie didelio kelio ir į ją mieliai užsuktų daugiau keliautojų, jeigu pilies kieme vietoj išnykusių gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų būtų įrengta poilsio vieta. Tada atsirastų laiko pagyvoti, ką gali papasakoti nebylūs pilies akmenys, kada ir kokie žmonės juos kilnojo, ko jie savo darbu siekė. Miestuose, prie gatvių ir aikščių atsiranda lentos su užrašais, aiškinančiais, kuo nusipelnė tas žmogus, kurio vardu gatvė ar aikštė pavadinta. Gera būtų, jei ir Medininkuose prie pilies vartų atsirastų lenta, kurioje paeiliui būtų surašytos svarbiausios pilies istorijos datos. Jeigu tarp tų žinių bus paminėta, ką čia veikė apsistoję Napoleono

kareiviai, keliautojas turės prisiminti 1812 metų karą. Jeigu prisiminimo neužteks, kils noras apie tą karą pasiskaityti istorijos vadovėlyje arba enciklopedijoje. Ėmus samprotauti, kokiam stiliui pilies architektūra priklauso, teks kreiptis į Europos kultūros istoriją.

Jeigu praeities kūrinys dabarties žmonių nedomina, jis nelankomas pažinimo ar pagerbimo tikslais, tas kūrinys, panašiai kaip neskaitoma knyga, yra ne paminklas, o daiktas seniena. Architektūros paminklais paskelbtas bažnyčias lanko turistai ir maldininkai. Medininkų pilyje nebuvo bažnyčios, tačiau ji turi išlikti tokia, kokia yra, o turistai ar šiaip keliautojai, susipažinę su jos praeitimi, suvoks istorinę beiestetinę šio statinio vertę. Tuomet pilies saugotojams nereikės apgailestauti, kad ji nepasižymi stulbinančiomis legendomis. TŽ

Šiaurinė siena – įvažiavimo vartai.

Nuotr. M. Sakalausko.

MEDININKŲ PILIES ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI 1992 M.

Giedrius Aleliūnas
Archeologas

Nežiūrint Medininkų pilies reikšmės Lietuvos istorijoje, ji mažai tyrinėta. Šiomet pradėti tyrimai yra tarsi tęsinys 1960-1964 m. darbų, kada pirmąkart buvo plačiau susidomėta šia pilimi, atlikti archeologiniai kasinėjimai. Tiesa, Pirmojo pasaulinio karo metais kasinėjo Marienburgo pilies restauratorius, pulkininkas Šmitas, bet neišliko ataskaitų, nežinoma ir kur kasinėta. 1960-1964 m. archeologiniai tyrimai, vadovaujami K. Meko, nebuvo didelės apimties. Pagrindiniai darbai buvo susiję su daliniu pilies restauravimu - buvo išvalytos griuvenos iš bokšto, atkastos angos, nedideli šurfai prie sienų. Iki tyrinėjimų pradžios manyta, kad Medininkų pilis turinti tris bokštus: šiaurės rytų - donžoną, pietinį bei rytinį, sutampantį su žemutiniais vartais. Tačiau tuokart, atlikus archeologinius tyrimus, buvo rastas ir vakarinis bokštas su žemutiniais vartais. Šiais vartais daugiausia naudodavosi - tam tikslui buvęs supiltas ir sutrambuotas plytų laužas kelio dangai. Kažko panašaus ties rytiniais vartais nerasta. Matyt, jais, o ir abiem aukštutiniais vartais naudodavosi retai, tik pavojaus metu. Po restauracijos vakarinis bokštas neatstatytas ir dabar sutampa su įvažiavimu į pilies kiemą. Pietiniame bokšte ir donžone 1960-1964 m. atkastos tik durų angos ir laiptai į antrą aukštą donžone. Įdomesnių radinių nerasta - daugiausia XVI-XVII a. keramika. Daugiau medžiagos davė rytinio bokšto tyrimai. K. Mekas mini čia aptiktą XV a. pab. - XVI a. pr. kultūrinį sluoksnį su keramika ir pavieniais metalo dirbiniais. Virš jo 30 cm XVI a. pr. kalvės sluoksnis. Tad galima spręsti, kad pilis stovėjo apleista neilgai. Šalia kasinėjimų bokštuose, atlikti pavieniai žvalgomieji tyrimai pilies kieme. Ankstyvesniųjų kultūrinių sluoksnių, susidariusių XIII-XIV a. tuokart nerasta. Priešais vakarinius vartus aptikti gyvenamojo namo pamatai su XVII-XVIII a. keramika ir kokliais, bei pavieniais buitinių reikmenimis. Kai kurie žvalgomieji šurfai tuokart buvo iškasti ir pilies išorėje. Atrodo, kasta apsauginių įtvirtinimų vietoje, kur aptikti du grioviai, juose pilį iš visų pusių, bei tarp jų papildomi įtvirtinimai - vertikalių stulpų tvora. Išorėje rastas medinio kelio, vedusio į šiaurinius vartus fragmentas. Daugiau spėjamos gyvenvietės vietoje į šiaurę nuo pilies tyrinėta nebuvo. Bendrai apžvelgiant 1960-1964 m. tyrimus reikia pasakyti, kad jie buvo reikalingi ir atlikti laiku:

parestauruotos sienos, sutvarkyta pilies aplinka, nustatytos apsauginės ribos. Pasirodė keletas straipsnių spaudoje, leidinyje „Lietuvos pilys“, kur atkreiptas dėmesys į Medininkų pilies reikšmę ir savitumą. Tačiau, trūkstant lėšų, darbininkų, nesant paramos iš valdžios ir visuomenės, platesni tyrimai neatlikti, nerasta netgi galimybių išvežti iškastas griuvenas. Neiškliko ir visos ataskaitos. Tačiau tai pirmieji didesni Medininkų pilies tyrimai.

1992 metų vasaros tyrimai turėjo du pagrindinius uždavinius: atlikti darbus, susijusius su būsima restauracija bei bokšto atstatymu ir kitus žvalgomuosius kasinėjimus. Ryšium su planais patvarkyti pietinį bokštą ir uždengti jo stogą, pirmoji perkasa pradėta jame ir ties įėjimu į jį.

Nukasus šalia bokšto angos nedidelę kalvelę, supiltą paskutinės restauracijos metu, pasirodė nejudinti kultūriniai sluoksniai. Atidengti netvarkingo grindinio likučiai. Matyt, dvaro egzistavimo laikotarpiu pietinis bokštas buvo panaudotas kaip patalpa sandėliavimui ir, kad būtų patogiau vaikščioti, išgrįsta. Po juo esantis pilies laikotarpio kultūrinis sluoksnis nedidelis (apie 60 sm.), su pavienėmis XV a. būdingomis puodų šukėmis. Taip pat galima paminėti čia rastuosius vieną arbaletą ir du strėlių antgalius, likusius, matyt, nuo XIV a. pab. - XV a. pr. kovų su kryžiuočiais. Surasta ir to laikotarpio pastato dalis, bet, visiškai jo neatkasus, apie paskirtį sunku spręsti. Pietinio bokšto tyrimai mažai ką davė, kadangi Antrojo pasaulinio karo metais čia buvęs įrengtas šaudmenų sandėlis, iškasta jam duobė, perkasant ir sunaikinant kultūrinius sluoksnius. Tik pačiame pakrašty prie durų angos rastas nedidelis akmeninio grindinio - ašlos fragmentas (apie 2 m pločio). Matyt, buvo išgrįstas visas bokšto vidus. Kitame plote mėtėsi pavienės granatų, minų skeveldros (apie 50 stambesnių) ir sumaišytos griuvenos: plytgaliai, akmenys iki pat nejudintos žemės. Kaip pasakojo vietiniai gyventojai, tokių „lobių“ yra gana gausu Medininkų apylinkėse. Tam pasitarnavo senasis Vilniaus - Minsko kelias, tik neseniai nutolęs nuo Medininkų miestelio per keletą kilometrų.

Šią vasarą pradėti archeologiniai tyrimai ir prie donžono. Iškastas šūrfas prie šiaurinės sienos iš išorės, bet pamato apačios nepasiekta dėl atsiradusio gruntinio vandens. Tirti bokšto vidų šiomet atsisakyta - nebuvo tam tinkamai techniškai pasiruošta, be to, abejojome, ar spėsime iki rudens iširti (kultūrinis sluoksnis turėtų būti daugiau kaip 4 m storio). Tada iš karto reikėtų apsauginio stogelio, nes vėl užpilti kaip kitose vietose negalima. Nutarta šiuos darbus pradėti ankstyvą kitų metų pavasarį, prieš tai gerai tam pasiruošus. Baigiantis vasarai atlikti žvalgomieji tyrimai pilies kieme - kas 10 m buvo kasamas nedidelis 3 x 2 m dydžio šūrfas nuo pirmosios perkasos šiaurės kryptimi per visą kiemą.

Tyrimai parodė, kad kultūrinis sluoksnis pilies kieme siekia 1.5 m. Šiaurinėje dalyje tesiekia 1.4 m. Dabar čia telkšo vanduo, o ir anksčiau čia buvo žemesnė vieta. Analogiškai, tokio pat storio kultūrinis sluoksnis yra ir Krėvos, Lydos pilyse - tai apsprendžia šių pilių grynai gynybinis pobūdis (plačiau kieme XIII-XIV a. negyventai).

Medininkų pilies kieme rasti radiniai: puodai, kokliai - daugiau iš dvaro laikotarpio. Tuo metu čia stovėjo gyvenamieji ir ūkiniai pastatai. 1992 m. tyrinėjimų metu pilies kiemo viduryje rasti čia stovėjusio gyvenamojo namo pamatai. Inventoriuose, aprašant dvaro pastatus, nuo pat XVI a. vidurio čia minimas medinis dvaro valdytojo pastatas. Atkastų pamatų dalis - 1,4 m storio. Pastate rastas krosnies padas su XVI a. antrosios pusės - XVII a. kokliais augaliniu ir geometriniu ornamentu. Iš retesnių radinių galima paminėti signetinį antspaudą su išmuštomis raidėmis KB. Viso pastato dydis kol kas nenustatytas.

Taigi, šių metų darbai buvo daugiau žvalgybiniai. Kitų metų archeologinių tyrimų planuose pagrindiniai darbai susiję su donžono atstatymu - tyrimai bokšto viduje bei išorėje. Taip pat planuojama toliau tirti pilies kiemą, o jeigu liks laiko, atlikti žvalgomuosius gyvenvietės kasinėjimus. Daug ką lems lėšų ir darbo rankų klausimas.

Baigiant norisi padėkoti visiems šiomet padėjusiems, o ypač mums talkinusiems Medininkų vidurinės mokyklos mokiniams bei istorijos mokytojai Olenkovičiui. TŽ

LAIŠKO IŠ CLEVELANDO IŠTRAUKA

Gerb. Albertai Kereli!

Aš keliuose laikraščiuose užtikau po mažą žinutę apie Medininkų pilies atstatymą; buvo „Tėv. žib.“ (1992 m.), kad JAV arch. sąj. yra „pažadėjusi atstatyti vieną Med. pilies bokštą“ ir „Gim. Krašte“ (1993 m. sausio 6 d.) ir 1992 Nr. 52/5. „Med. pilį yra numatoma iš dalies atstatyti. Tai finansuoti ėmėsi Amerikos lietuviai“ (cituota!).

Taigi - pavienios žinutės. Kodėl nepravesti platesnę akciją išeivijos (USA - Kanados) liet. spaudoje!

Duokite informacijų kas tuo reikalu daroma ar padaryta ir aš parašysiu kad ir „Laisvojoje Lietuvoje“. Be Jūsų sutikimo nenoriu rašyti, nežinodamas Jūsų nuomonės tuo reikalu? Mano supratimu - reikėtų tą Med. pilies atstatymo mintį - idėją plačiau reklamuoti! Tas padėtų surinkti daugiau aukų! Tikrai atsirastų bent vienas kitas susipratęs lietuvis kuris prisidėtų.

M. Blynas, Cleveland

ALIAS - PLIAS ĮGALIOTINIŲ SĄRAŠAS

1992

UNITED STATES

Boston, MA
Chicago, IL
Cleveland, OH
Detroit, MI
Los Angeles, CA
New York, NY
Philadelphia, PA
Washington, DC
Denver, CO
St. Petersburg, FL
San Francisco, CA
Seattle, WA

CANADA

Montreal
Ottawa
Toronto

AUSTRALIA

Adeleide
Canberra
Sidney
Melbourne

ENGLAND

London

ARGENTINA

Buenos Aires

BRAZIL

Sao Paulo, S.P.

VENEZUELA

Maracaibo

GERMANY

Heidelberg
Stuttgart

POLAND

Stettin-Szczecin

LITHUANIA

Vilnius
Kaunas/Sauliai
Klaipeda

CENTRAL COMMITTEE:

PRESIDENT

Albertas J. Kerelis
8710 W. 123 St.
Palos Park, IL 60464

VICE-PRESIDENT

Vytautas Peseckas

VICE-PRESIDENT

Jonas Baris

SECRETARY

Rimantas Kuncas-Zemaitaitis

TREASURER

Tadas Bukaveckas

CENTRAL SECTION DIRECTOR

Leonas Maskaliunas

SOCIAL ACTIVITIES

Ramojus Vaitys

MEMBERSHIP

Kestutis Pempe

PUBLIC RELATIONS

Romualdas Karminskas

STUDENT AFFAIRS

Stasys Backaitis, Ph. D.

EXECUTIVE DIRECTOR

Bronius Galinis
277 Prospect St.
Norwell, MA 02061

THE ENGINEERING WORLD JOURNAL

"TECHNIKOS ZODIS"

Viktoras Jautokas

EDITOR

AURORA, CO
Bruno Masiokas
13902 E. Marina Drive #404
Aurora, CO 80014-3756
U.S.A.

CLEVELAND, OH
Alfa Juodikis
3181 Alla Drive
Seven Hills, OH 44131

DETROIT, MI
Saulius Šimoliunas
665 W. Warren
Detroit, MI 48201
313/832-3117

PHILADELPHIA, PA
Putinas Mašalaitis
645 Fletcher Road
Wayne, PA 19087

SAN FRANCISCO, CA
A. M. Jazbutis
19330 Riverside Drive
Sonoma, CA 95476
707/938-0430

SEATTLE, WA
V. V. Lapatinskas
5919 Wilson Avenue, South
Seattle, WA 98118

ST. PETERSBURG, FL
V. Budrionis
10288 - 98th Street North
Seminole, FL 34643

WASHINGTON, DC
S. Bačkaitis
P. O. Box 558
Great Falls, VA 22066

MELBOURNE, VIC
AUSTRALIA
Petras Bimba
57 Pakenham Street
Blackburn, VIC 3130
AUSTRALIA

VAKARINĖ AUSTRALIJA
Vytautas B. Radzivanas
66 Wimbledon Street
Beckenham, West Australia 6107

LIETUVOS ARCHITEKTŲ SAJUNGA — PRANEŠIMAS

Mūsų architektūros patriarcho Vytauto Landsbergio-Žemkalnio 100-ųjų gimimo metinių minėjimas bei jo darbų parodos atidarymas bus š. m. kovo mėn. 9 d., 16.00 val., Dailės muziejuje (buvusioje Rotušėje), Vilniuje.

Gegužės 28 dieną, 10.00 val., Menininkų Rūmų Baltojoje salėje, įvyks Lietuvos architektų sąjungos ataskaitinis-rinktinis suvažiavimas.

Kviečiame visus, turinčius galimybes šiuo metu tėviškę aplankyti, šiuose renginiuose dalyvauti.

Juozas Veškevičius
Lietuvos Architektų Sąjungos
valdybos Pirmininkas

Dėmesio!

Su papigintom kainom per GT International kelionių agentūrą, organizuojam grupinę kelionę į Lietuvą. Išskrendam iš Čikagos gegužės 25 dieną Lufthansa oro linija. Grįžtame su grupe arba individualiai. Platesnei informacijai skambinti 708-430-7272.

ALIAS Chicagos skyriaus valdyba

TECHNIKOS ŽODIS
The Engineering Word
c/o A. Brazdžiūnas
7980 West 127th Street
Palos Park, IL 60464

BULK RATE
U.S. POSTAGE PAID
Chicago, Illinois
Permit No. 7652

Address Correction Requested

TO:

